

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ**

ННІ/факультет	Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Кафедра	міжнародних відносин
Спеціальність	292 Міжнародні економічні відносини
Форма навчання	денна

**КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА**

**Головнюва Олексія Олександровича**

*(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)*

на тему

**Збереження економічної свободи країн в умовах  
ескалації глобального геополітичного напруження**


*(повна назва теми)*

за матеріалами

*(повна назва бази дослідження)*

науковий керівник **к.е.н., доцент**

*(наук. ступінь, вчене звання)*

  
\_\_\_\_\_  
*(підпис)*

**І.ЄГОРОВА**

*(Ініціал, ПРИЗВИЩЕ)*


**Робота допущена до захисту в ЕК**

Протокол засідання кафедри

від «10» січня 2025 р. № 6

В.о. завідувача

кафедри

  
\_\_\_\_\_  
*(підпис)*

**к.е.н., доцент**

*Наук. ступінь, вчене звання*

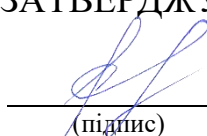
**І. ЄГОРОВА**

*Ініціал, ПРИЗВИЩЕ*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ

ННІ/факультет	Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Кафедра	міжнародних відносин
Спеціальність	292 Міжнародні економічні відносини
Форма навчання	денна

В.о. завідувача  
кафедри

«ЗАТВЕРДЖУЮ»  
  
(підпис)

І. ЄГОРОВА  
(Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

«20» січня 2025 року

**ЗАВДАННЯ  
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ  
Головнюва Олексія Олександровича**

1. Тема роботи **Збереження економічної свободи країн в умовах ескалації глобального геополітичного напруження**

Керівник роботи Єгорова Ірина Геннадіївна, к.е.н., доцент  
затверджено наказом закладу вищої освіти від «25» жовтня 2024 р. № 733-ст

2. Строк подання здобувачем роботи до «22» січня 2025 р.

3. Зміст кваліфікаційної магістерської роботи, об'єкт, предмет та мета дослідження:

**Розділ 1. Теоретичні основи формування та розвитку економічної свободи у глобальній економіці**

**Розділ 2. Методологія визначення економічної свободи у вимірі сучасних міжнародних відносин**

**Розділ 3. Розвиток моделі економічної свободи в Україні в контексті переходу від пандемічної кризи до війни**

Об'єкт дослідження: середовище формування та розвитку економічної свободи на міжнародному та національному рівнях

Предмет дослідження: емпірична модель економічної свободи в умовах посилення геополітичного напруження

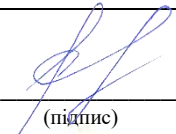
Мета кваліфікаційної магістерської роботи: визначення концептуальних передумов та факторів розвитку економічної свободи країн світу в умовах ескалації глобального геополітичного напруження

5. Дата видачі завдання «25» жовтня 2024 р.

### КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної магістерської роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка керівника про виконання етапів (дата)
1	Підготовка розділу 1	15.11.2024 р.	15.11.2024 р.
2	Підготовка розділу 2	10.12.2024 р.	10.12.2024 р.
3	Підготовка розділу 3	03.01.2025 р.	03.01.2025 р.
4	Перевірка кваліфікаційної бакалаврської роботи на наявність ознак академічного плагіату за допомогою програми StrikePlagiarism	до 09.01.2025 р.	09.01.2025 р.
5	Отримання відгуку від наукового керівника	до 22.01.2025 р.	22.01.2025 р.
6	Подання кваліфікаційної роботи на перегляд завідувачу кафедри	до 22.01.2025 р.	22.01.2025 р.
7	Реєстрація завершеної кваліфікаційної роботи	22.01.2025 р.	Реєстраційний № 2 «22» січня 2025 р.
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи на кафедрі	22.01.2025 р.	22.01.2025 р.
9	Підготовка до захисту в ЕК	до 24.01.2025 р.	до 24.01.2025 р.

Завдання підготував науковий керівник

  
(підпис)

І. ЄГОРОВА  
(Ініціал, ПРИЗВИЩЕ)

Завдання одержав

  
(підпис)

О. ГОЛОВНЬОВ  
(Ініціал, ПРИЗВИЩЕ)

## АНОТАЦІЯ

**Головнєв О.О.** Збереження економічної свободи країн в умовах ескалації глобального геополітичного напруження. – **Рукопис.**

Кваліфікаційна магістерська робота за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» - Державний університет економіки і технологій. - Кривий Ріг, 2025.

98 стор., 11 табл., 12 рис., 89 літературних джерел.

У магістерській кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні засади формування та розвитку економічної свободи в глобальній економіці, визначено її ключові характеристики та передумови розвитку в міжнародному вимірі. Проаналізовано історичні аспекти становлення економічної свободи, її політичний вплив та категоріальний базис.

Обґрунтовано методологічні підходи до визначення рівня економічної свободи країн світу, зокрема застосовано індексний підхід та просторовий аналіз. Визначено фактори, що впливають на рівень економічної свободи в умовах геополітичних дисбалансів.

Особливу увагу приділено аналізу економічної свободи України, її динаміки та трансформаційних зрушень у контексті переходу від пандемічної кризи до війни. Окреслено стратегічні напрями збереження та розвитку економічної свободи України з урахуванням глобального впливу війни та викликів повоєнного відновлення.

Результати дослідження можуть бути використані для формування політики економічної свободи, оцінки її рівня та розробки стратегічних заходів щодо забезпечення сталого розвитку в умовах глобальних викликів.

**Ключові слова:** світова економіка, економічна свобода, геополітика, військова ескалація, пандемічна криза, індекс економічної свободи, російсько-українська війна.

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	6
<b>ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ</b> .....	10
1.1. Економічна свобода в контексті історичного формування та політичного впливу.....	10
1.2. Категоріальний базис «економічної свободи».....	18
1.3. Передумови розвитку економічної свободи країн у глобальному вимірі.	32
Висновки до 1 розділу .....	36
<b>РОЗДІЛ 2</b> .....	38
<b>МЕТОДОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ У ВИМІРІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН</b> .....	38
2.1. Індексний підхід до оцінки економічної свободи .....	38
2.2. Просторовий аналіз економічної свободи країн світу .....	45
2.3. Фактори забезпечення економічної свободи в середовищі геополітичних дисбалансів .....	51
Висновки до 2 розділу .....	59
<b>РОЗДІЛ 3</b> .....	59
<b>РОЗВИТОК МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ВІД ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ ДО ВІЙНИ</b> .....	61
3.1. Динаміка розвитку економічної свободи в Україні.....	61
3.2. Трансформаційні зсуви економічної свободи в Україні в контексті переходу від пандемічної кризи до війни.....	69
3.3. Напрями збереження економічної свободи в Україні з урахуванням глобального впливу війни та повоєнного відновлення.....	80
Висновки до 3 розділу .....	87
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	90
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b> .....	93
<b>ДОДАТКИ</b> .....	103

## ВСТУП

Збереження економічної свободи країн є надзвичайно актуальним завданням в умовах ескалації глобального геополітичного напруження, що спостерігається в останні роки на тлі російсько-Української війни. У цілому, глобальні виклики, такі як кліматичні зміни, пандемії та збройні конфлікти, суттєво впливають на умови здійснення економічної діяльності суб'єктами господарювання в різних регіонах світу. Ці впливи проявляються як у прямій формі, через фізичні та соціальні зміни, так і в опосередкованій, через трансформацію міжнародних економічних відносин і регуляторних підходів. У цих умовах адаптація національних економік до нових викликів стає необхідною умовою для забезпечення їх стабільності та конкурентоспроможності. Особливої уваги набуває концепція економічної свободи, яка дозволяє оцінити, як глобальні трансформації впливають на функціонування ринкових механізмів і ефективність економічних систем. Вона сприяє аналізу здатності економік до адаптації, збереження принципів вільного ринку та розвитку в умовах постійних змін.

Зміни в економічному середовищі диктують необхідність створення нових стратегій управління національною економікою та розробки підходів, що забезпечують стійкий розвиток. Крім того, процес посткризового відновлення економік після глобальних катаклізмів, таких як пандемії та військові конфлікти, потребує глибокого аналізу шляхів подолання наслідків криз та досягнення економічної стабільності. У цьому контексті значну роль відіграють індекси економічної свободи, які дозволяють комплексно оцінювати ефективність економічних політик і стратегій. Вони враховують низку ключових факторів, зокрема стан правової системи, рівень захисту прав власності, особливості податкового навантаження та інші аспекти, що суттєво впливають на динаміку економічного розвитку. Такий індексний підхід надає можливість ідентифікувати сильні та слабкі сторони економічної системи країни, що є необхідним для формування стратегій, спрямованих на забезпечення стійкого

економічного зростання, адаптацію до зовнішніх і внутрішніх викликів, а також підтримання стабільності в умовах кризових явищ, збройних конфліктів та інших негативних чинників.

Країни з високим рівнем економічної свободи зазвичай вирізняються підвищеною привабливістю для інвесторів і формують позитивний імідж на міжнародній арені. Це пояснюється сприятливим бізнес-кліматом, стабільністю регуляторного середовища та гарантіями захисту прав власності, що забезпечують комфортні умови для розвитку підприємництва. Вивчення індексів економічної свободи надає керівникам країн інструменти для оцінки стану бізнес-середовища та визначення напрямів його покращення. Завдяки цьому створюються передумови для залучення значних інвестиційних ресурсів, стимулювання економічного зростання та підвищення ефективності управління економікою.

Таким чином, дослідження концепції економічної свободи набуває особливого значення в умовах сучасних глобальних викликів і трансформацій. Аналіз таких індексів дозволяє виявити основні фактори, які сприяють економічній стійкості та адаптації до нових умов. У цьому контексті магістерська робота присвячена вивченню моделі економічної свободи у постпандемічному світі, зокрема її ролі у відновленні економік після пандемії COVID-19, а також впливу на неї глобальних викликів, пов'язаних із російсько-українською війною.

Проблематика формування, розвитку та оцінювання економічної свободи привертала увагу багатьох видатних дослідників, які зробили значний внесок у теоретичне та прикладне осмислення цієї концепції, серед яких Таллок Г., Стіглер Дж., Норт Д.С., Барро Р.Дж., Вільямсон О., Макклоускі Д., Бреннан Г., Істерлі В., Шлейфер А., Фрідман М., Гайєк Ф. Сміт А., Соуелл Т., Бастіа Ф., фон Мізес Л., Б'юкенен Дж.М., Ротбард М., Коуз Р., Бекер Г.С., Олсон М. та інші.

**Метою даної кваліфікаційної роботи є визначення концептуальних передумов та факторів розвитку економічної свободи країн світу в умовах ескалації глобального геополітичного напруження.**

Досягнення мети потребувало виконання **наступних завдань**:

1. Проаналізувати передумови формування економічної свободи в системі міжнародних відносин
2. Узагальнити та систематизувати категорії розуміння економічної свободи в сучасних ринкових умовах
3. Дослідити світову диференціацію країн за рівнем індексу економічної свободи та визначити тригери її розвитку в умовах глобальних викликів
4. Проаналізувати модель економічної свободи в Україні та її динаміку
5. Визначити методичні підходи до оцінювання економічної свободи на основі застосування відповідних індексів
6. Дослідити можливі зміни економічної свободи в умовах російсько-української війни, зокрема окреслити впливи на країни Європи та Північної Америки.

**Об'єкт дослідження:** середовище формування та розвитку економічної свободи на міжнародному та національному рівнях.

**Предмет дослідження:** емпірична модель економічної свободи в умовах посилення геополітичного напруження.

**Методи дослідження** В процесі дослідження використано різні підходи, такі як інформаційний, компаративний, інституційний та комплексний, дотримуючись принципів об'єктивності, конкретності та системності. Використані загальнонаукові методи, такі як контент-аналіз, індукція та дедукція, описовий, ретроспективний, компаративістський, узагальнення та групування. Аналіз та синтез використано при опрацюванні наявної літератури та бази статистичних джерел. Застосування різноманітних методів та підходів у роботі сприяло більш об'єктивному дослідженню обраної теми.

**Інформаційну базу дослідження** склали: офіційні документи урядів, офіційні документи та звітність міжнародних організацій, офіційні виступи та заяви політичних діячів і державних службовців, статистичні довідники, публікації ЗМІ.

**Практична цінність роботи** полягає в тому, що результати даної роботи можуть бути використані в якості теоретико-методологічної основи дослідження економічної свободи в сучасних умовах.

Апробація теми магістерського дослідження виконана під час XI Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами», де за результатами виступу було опубліковано тези «Економічна свобода країн в умовах ескалації глобального геополітичного напруження».

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

#### 1.1. Економічна свобода в контексті історичного формування та політичного впливу

Класична ринкова економіка, яка виникла у XVIII столітті й функціонувала до початку XX століття, відображає характерні риси суспільств епохи вільної конкуренції. Сучасні індустріально розвинені країни, однак, належать до суспільств із змішаною економікою, де поєднуються елементи державного регулювання та ринкових механізмів. Незважаючи на те, що сучасні умови значно відрізняються від тих, що існували в період класичного ринку, аналіз цієї моделі залишається важливим для глибшого розуміння принципів функціонування сучасних економічних систем.

Ключові засади класичної ринкової економіки були теоретично обґрунтовані Адамом Смітом, чії ідеї стали фундаментом для економічної науки. Центральним принципом цієї моделі є приватна власність, яка забезпечує економічну свободу як основу господарської діяльності. За твердженням Сміта, економічний механізм сприяє реалізації цієї свободи через кілька основних елементів: свободу підприємництва, прагнення до особистої вигоди як головний стимул, вільну конкуренцію, а також формування цін на основі ринкових законів[3]. Сміт вважав, що дотримання цих принципів створює передумови для досягнення загального суспільного добробуту та економічного зростання. Його ідеї про «невидиму руку ринку», яка забезпечує ефективний розподіл ресурсів у суспільстві, залишаються актуальними й сьогодні, слугуючи основою для аналізу сучасних економічних процесів. Таким чином, вивчення класичної ринкової економіки дає змогу простежити еволюцію економічних систем і розкрити фундаментальні принципи, що продовжують впливати на формування сучасної економічної політики.

Економічний лібералізм, який став основою класичної ринкової економіки, характеризується принципами свободи господарської діяльності та мінімізації державного втручання у ринкові процеси. Цей підхід базується на переконанні, що зменшення ролі держави в управлінні економікою сприяє її ефективнішому функціонуванню. Одним із ключових аспектів економічної свободи є лібералізація діяльності економічних суб'єктів, яка ґрунтується на інституті приватної власності.

Приватна власність передбачає право індивідів володіти, використовувати і розпоряджатися майном на свій розсуд, як для особистих, так і для комерційних цілей. Вона є фундаментальною складовою приватизованої економіки, оскільки забезпечує основу для самостійної господарської діяльності. Крім того, протягом тривалого часу приватна власність захищалася правом заповіту, що дозволяло власникам визначати спадкоємців і зберігати ресурси в межах родини або окремих осіб.

Концепція приватної власності має глибокі історичні корені, які простежуються ще з часів Римської імперії. Римське право трактувало власність як сукупність прав на володіння, користування і розпорядження майном, що регулювалося суспільством. Цей підхід заклав основи сучасного правового розуміння власності як набору соціально санкціонованих відносин між людьми щодо матеріальних і нематеріальних об'єктів.

У другій половині ХХ століття на Заході набув розвитку підхід, відомий як економічна теорія прав власності. Ця теорія аналізує вплив різних аспектів структури прав власності на ефективність економічних систем [21]. Зокрема, вона вивчає, як чітке визначення та розподіл прав власності стимулює раціональне використання ресурсів, інноваційність і зростання продуктивності.

З економічної точки зору, власність являє собою систему відносин між суб'єктами господарювання, яка регулює аспекти володіння, користування і розпорядження економічними ресурсами. Приватна власність як основний вид власності формує базу для індивідуальних економічних відносин, де кожен власник отримує широкі можливості для реалізації своїх господарських

інтересів. Ринок, який функціонує через механізми купівлі-продажу, стає ключовою платформою для взаємодії власників, сприяючи формуванню ринкової економіки, заснованої на автономності суб'єктів.

Власник приватної власності має значну свободу у прийнятті економічних рішень. Він може самостійно закуповувати ресурси, організовувати виробництво товарів і послуг, визначати стратегію їх продажу, укладати угоди з іншими суб'єктами ринку та розпоряджатися отриманими доходами за власним розсудом. Ця свобода дій визначає індивідуальну відповідальність власника за успішність своєї господарської діяльності.

Принцип ринкової автономії власників означає, що держава не втручається у рішення суб'єктів щодо вибору галузі діяльності, її масштабів чи можливого виходу з ринку. Учасники ринкових відносин, які користуються повною свободою вибору, формують основу ринкової економіки. Вони діють у середовищі, де конкуренція та попит визначають економічні можливості.

У цьому контексті господарська свобода є основним елементом ринкової економіки. Вона стимулює виробників до інновацій, підвищення ефективності виробництва і задоволення потреб споживачів. Таким чином, приватна власність і пов'язана з нею свобода господарської діяльності є фундаментальними чинниками, що забезпечують розвиток ринкової економіки та економічного зростання в цілому.

Свобода вибору для власників ресурсів передбачає можливість самостійного визначення способів їх використання. Працівники мають право розпоряджатися своєю працею, обираючи види діяльності чи роботодавців, а споживачі вільні у виборі товарів і послуг, що найкраще відповідають їхнім індивідуальним потребам. Як зазначав Адам Сміт, кожна людина є найкращим суддею власних рішень, оскільки вона діє, керуючись власними інтересами та обставинами.

Економічна діяльність, що базується на ринкових принципах, спрямована на досягнення загального добробуту. Ринок виступає механізмом, який, завдяки своїй внутрішній гармонії, об'єднує індивідуальні інтереси та сприяє

ефективному розподілу ресурсів. Взаємодія економічних суб'єктів у межах ринкової системи забезпечує економічну стабільність і стимулює розвиток суспільства.

Особиста свобода є однією з фундаментальних загальнолюдських цінностей. Вона включає свободу пересування, свободу вираження політичних поглядів, право на приватність, свободу віросповідання та свободу праці. Ці аспекти створюють основу для розвитку особистості, дозволяючи людині діяти незалежно від зовнішнього тиску, реалізовувати свій потенціал і прагнути до самовдосконалення.

Цікаво, що особиста свобода, будучи негативною за своєю природою (тобто свободою від обмежень), має здатність переходити у позитивну свободу. Вона стимулює трансформацію людини, сприяючи її внутрішньому розвитку, самореалізації та змінам у навколишньому середовищі. Ці зміни мають вплив не лише на окрему особу, але й на суспільство в цілому, підвищуючи його рівень розвитку та гармонії. У цьому контексті свобода особистості стає ключовою умовою як індивідуального, так і соціального прогресу [43].

Економічна свобода особистості є базовою складовою функціонування вільного громадянського суспільства. Вона слугує необхідним інструментом для досягнення політичної свободи, яка, своєю чергою, забезпечує гарантії економічної свободи. У суспільстві, де дотримуються принципів свободи, кожен індивід має право висловлювати свої ідеї та виступати за зміни у соціальній чи політичній системі, за умови, що ці дії не включають насильства або порушення прав інших.

Класична ринкова економіка, як індивідуалістична система, базується на концепції відсоціалізованості, тобто акцентує увагу на автономії окремих економічних суб'єктів. Основним стимулом економічної діяльності є прагнення до реалізації особистих інтересів. Власний інтерес, за словами Адама Сміта, є ключовим елементом ринкового, або «природного», порядку, який сприяє гармонізації економічної взаємодії.

У межах цієї системи вільне переміщення капіталу, товарів, грошей та робочої сили забезпечує найефективніше використання ресурсів. Це дозволяє економічним суб'єктам реалізовувати свої інтереси та сприяє створенню додаткових цінностей, що вигідно не лише для окремих учасників ринку, а й для суспільства загалом.

Адам Сміт наголошував, що економічно вільна людина є активним учасником ринкових відносин, готовим брати на себе додаткові зусилля задля підвищення власного добробуту та забезпечення благополуччя своєї сім'ї. У цьому процесі, діючи в межах особистих інтересів, людина одночасно приносить користь суспільству, оскільки її економічна діяльність сприяє виробництву товарів і послуг, необхідних для функціонування соціальної системи. Коли індивід збільшує свій дохід на ринку, це безпосередньо впливає на зростання національного доходу та загального багатства країни. Наприклад, будівництво житлового будинку не лише покращує житлові умови конкретної особи, але й сприяє збільшенню житлового фонду на національному рівні. Подібним чином заощадження у формі відкладених грошей збільшують національний резерв фінансових ресурсів.

Економічні суб'єкти, прагнучи досягти своїх цілей, формують свої стратегії відповідно до особистих інтересів. Виробники, намагаючись максимізувати прибуток, оптимізують свої витрати, що, у свою чергу, підвищує ефективність їхньої діяльності. Власники ресурсів прагнуть отримати максимальну вигоду від продажу своїх активів, встановлюючи найвищу можливу ціну. Споживачі ж орієнтуються на мінімізацію своїх витрат, купуючи товари за найнижчими цінами. Така динаміка взаємодії суб'єктів створює баланс інтересів на ринку, забезпечуючи його ефективне функціонування. Таким чином, особистий інтерес виступає ключовим мотиватором і регулятором економічної поведінки, що стимулює розвиток ринку та сприяє загальному добробуту суспільства [43].

Класична ринкова економіка характеризується чітко визначеними принципами, серед яких ключову роль відіграє конкуренція — економічна

боротьба між приватними власниками. Вільна конкуренція, або досконала конкуренція, забезпечує умови, за яких ринок складається з великої кількості незалежних покупців і продавців, які мають можливість вільно вступати у ринкові відносини чи залишати ринок без суттєвих законодавчих, фінансових чи технологічних перешкод.

У такій системі ринкові угоди між продавцями та покупцями здійснюються за вільними ринковими цінами, які формуються на основі попиту і пропозиції. Ці ціни виконують функцію децентралізованих сигналів, що орієнтують суб'єктів ринку — виробників, власників ресурсів і споживачів — у їхніх економічних рішеннях.

Наявність великої кількості учасників ринку гарантує, що жоден окремий продавець чи покупець не може домінувати на ринку. Зокрема, частка кожного виробника у загальному обсязі ринкової продукції настільки мала, що унеможливорює монопольне встановлення цін. Так само різноманіття покупців не дозволяє їм встановлювати монопольні умови купівлі. Це створює середовище, де ринок є збалансованим і захищеним від надмірної концентрації впливу з боку окремих суб'єктів.

Вільна конкуренція забезпечує гнучкість економіки, дозволяючи ринку швидко реагувати на зміни у споживчих уподобаннях, появу нових технологій чи зміну в доступності ресурсів. Для виробників це означає необхідність постійно вдосконалювати свою діяльність, залишатися конкурентоспроможними та мінімізувати виробничі витрати. Досягнення таких цілей можливе завдяки впровадженню ефективних методів організації праці, інноваційних технологій та оптимізації виробничих процесів.

Економічна свобода, яка полягає у можливості прийняття господарських рішень без прямого централізованого контролю, функціонує як ефективний механізм ринкового саморегулювання. Вона не створює хаосу, оскільки регулюється внутрішніми механізмами ринку, зокрема конкуренцією. У ринковій системі конкуренція забезпечує узгодженість дій споживачів,

виробників та постачальників ресурсів через процес купівлі-продажу, що дозволяє збалансувати попит і пропозицію.

Конкурентне середовище виконує роль запобіжного механізму, обмежуючи можливості економічних суб'єктів завдати шкоду іншим заради власної вигоди. Завдяки цьому система зберігає стабільність і справедливість, водночас стимулюючи ефективне використання ресурсів та інновації.

Прихильність до економічної свободи передбачає прагнення власників уникнути зайвого втручання з боку уряду. Водночас повна економічна свобода не є синонімом повної відсутності правових рамок. Юридичні обмеження залишаються важливим інструментом для забезпечення стабільності та захисту прав усіх учасників ринку. Вони встановлюють загальні правила, що регулюють індивідуальні дії та використання приватної власності, але не перешкоджають економічній самостійності.

Класична ринкова економіка, побудована на принципі "laissez-faire", характеризується механізмами саморегулювання та самокорекції. Цей підхід передбачає мінімальне втручання держави в економічні процеси, забезпечуючи свободу економічної діяльності, особистісний розвиток і незалежність суб'єктів ринку. Історично ці принципи стали основою вимог, висунутих під час буржуазних революцій, що супроводжували перехід до капіталістичного устрою.

Однак важливо розуміти, що навіть у такій системі повна економічна свобода не є абсолютною. Вільна діяльність економічних суб'єктів обмежується як правовими нормами, так і внутрішніми механізмами ринку. Наприклад, конкуренція та розподіл ресурсів, що залежать від ринкових сигналів, створюють природні межі для дій окремих учасників. Ці межі, хоч і непрямі, формують баланс між особистими інтересами та суспільною необхідністю.

Поняття свободи в економіці набуває діалектичного характеру. З одного боку, вона забезпечує індивідуальні права та можливості власників ресурсів, з іншого — залишається підпорядкованою потребам суспільного виробництва та системі поділу праці. Цей взаємозв'язок означає, що економічна свобода не існує

у вакуумі, а залежить від структурних особливостей суспільства та його економічної організації.

Суспільний поділ праці є фундаментальним механізмом, який одночасно об'єднує та обмежує економічну свободу власників. У рамках ринкової економіки кожен власник виконує кілька ролей: виробника, постачальника ресурсів і споживача. Ця багатофункціональність створює взаємозалежність між суб'єктами ринку, яка проявляється у безпосередній передачі результатів їхньої діяльності через ринкові відносини.

Таким чином, економічна свобода, хоча й сприяє динамізму та ефективності ринку, функціонує в межах, визначених взаємозалежністю економічних суб'єктів і структурою суспільного поділу праці. Ця залежність є невід'ємною частиною ринкової системи, забезпечуючи її функціонування, але водночас накладаючи обмеження на дії кожного окремого власника.

Взаємозалежність між різними видами власників, що базується на їхній особистій незалежності, називається речовою залежністю. В цьому контексті споживач не є просто останньою ланкою у ланцюгу економічних відносин, а відіграє ключову роль, оскільки його вибір безпосередньо впливає на рішення постачальників ресурсів та виробників. Споживчий попит визначає, які товари і в яких кількостях будуть вироблятися, що обмежує свободу виробників і змушує їх адаптувати свої стратегії до вимог ринку. Неврахування споживчих вподобань може призвести до збитків або навіть банкрутства, оскільки виробник не зможе реалізувати свою продукцію, що у свою чергу обмежує його економічну свободу.

Попит споживачів також впливає на вибір постачальників ресурсів, формуючи тим самим обмеження для економічної свободи всіх учасників ринку. Таким чином, хоча власники товарів і послуг можуть бути незалежними у своїй діяльності, їхні можливості завжди обмежуються споживчим вибором, що визначає попит на ринку. Споживач, у цьому випадку, не лише забезпечує реалізацію товарів, а й стає стратегічним гравцем на ринку, обмежуючи свободу інших власників, таких як виробники та постачальники.

Конкуренція, як основа ринкової економіки, також містить внутрішні суперечності. Хоча конкуренція забезпечує економічну свободу, вона водночас призводить до нерівності та обмежує дії учасників ринку. Наприклад, виробники змушені оптимізувати свої витрати, що обмежує їхню свободу приймати економічно вигідні рішення в межах ринку. Крім того, конкуренція іноді виникає і серед споживачів, що створює додаткові обмеження для їхньої свободи.

Ринковий механізм купівлі-продажу, що функціонує в умовах вільної конкуренції, підпорядковується об'єктивним економічним законам, таким як закон попиту та пропозиції, закон вартості і закон спадної продуктивності. Це накладає певні обмеження на економічну свободу учасників ринку, що робить її відносною, а не абсолютною. До того ж, державне втручання в економіку може змінювати ці обмеження, встановлюючи нові правила гри або регулюючи ринок.

Класична ринкова економіка, заснована на принципах лібералізації діяльності, приватній власності і пріоритеті приватного інтересу, характеризується як конкурентна, індивідуалістична, саморегулююча система. Вона є гнучкою, де економічна влада розподілена серед численних приватних власників, і де держава втручається лише через загальні юридичні обмеження, не регулюючи ринок безпосередньо. У такій моделі ринкової економіки механізм реалізації економічних свобод є виключно ринковим і гнучким, заснованим на вільній конкуренції та індивідуальних рішеннях приватних власників, що створює умови для самокоригування та адаптації до змін.

## **1.2. Категоріальний базис «економічної свободи»**

Розуміння сутності економічної свободи на етапі класичної ринкової економіки дозволяє визначити її як основний ліберальний принцип організації економічних відносин. Економічна свобода виступає важливою категорією, що відображає взаємозв'язки між ринковими суб'єктами, які, будучи власниками, самостійно ухвалюють управлінські рішення у різних аспектах своєї діяльності. Власник у класичній ринковій економіці є приватною особою, і зміст його

економічної свободи є складним поєднанням економічної влади, що передбачає потенційну можливість для широких, інколи необмежених дій, і економічної залежності, яка зумовлена наявністю об'єктивних обмежень цієї свободи.

Це розуміння лежить в основі подальших досліджень, оскільки в рамках класичної ринкової економіки головним чином діють внутрішні обмеження економічної влади, тоді як вплив зовнішніх чинників є мінімальним. Відтак, в характеристиці економічної свободи індивіда як ринкового суб'єкта особлива увага приділяється саме його економічній владі. У такому контексті економічна влада нерідко ототожнюється з економічною свободою, оскільки власник має можливість приймати рішення, котрі визначають не лише його особисту вигоду, а й впливають на загальний економічний процес [47].

Сутність економічної свободи проявляється через її різноманітні форми, що включають різні види свободи, інтереси та мотивації ринкових суб'єктів, а також типи їх економічної поведінки. Важливими складовими є методи реалізації економічної свободи, обмеження, які накладаються на неї, а також взаємодія між учасниками ринку.

У класичній ринковій економіці, зовнішні форми економічної свободи стають основними параметрами, що виражають особисту економічну свободу індивідів. Це включає такі елементи, як приватний інтерес, прагнення до максимізації грошового доходу, індивідуалістичний тип поведінки, конкурентне господарювання, а також внутрішні межі свободи, що зумовлені ринковими обставинами та взаємодією учасників економічного процесу.

Інституційно, економічна свобода тісно пов'язана зі свободою підприємництва, причому ці терміни часто сприймаються як синоніми. Для розвитку підприємництва необхідною умовою є право на приватну власність, яке забезпечує стабільність поведінки економічних суб'єктів і можливість діяти за власною ініціативою, при цьому несе відповідальність за результати своїх дій.

Відповідно до досліджень у монографії «Економічна свобода і соціалізм», економічна свобода охоплює не лише свободу у виробництві, але й у споживанні, володінні засобами виробництва, а також можливість для підприємців

здійснювати торгівлю, інвестувати, зберігати та використовувати створені і зароблені ресурси. Вона включає також свободу асоціацій, що дозволяє ринковим суб'єктам взаємодіяти на взаємовигідних умовах. Економічна свобода дозволяє різним учасникам ринку (підприємцям, власникам, постачальникам ресурсів та споживачам) здійснювати власний вибір щодо способів організації своєї діяльності, а також забезпечує розвиток ринку в цілому.

З точки зору відтворення економічної свободи, її можна розглядати як свободу не тільки підприємців і власників ресурсів, але й споживачів, оскільки вони також мають право вибору товарів та послуг, що задовольняють їх потреби. Таким чином, економічна свобода створює умови для розвитку всіх учасників економічного процесу, забезпечуючи їм можливість самореалізації та досягнення економічного процвітання.

Твердження, що виробник, який виступає в ролі підприємця, стає власником підприємницьких здібностей, підкреслює важливість цього окремого виду економічних ресурсів у процесі виробництва та господарської діяльності. Підприємницькі здібності, на відміну від традиційних ресурсів, таких як праця, капітал і природні ресурси, є невід'ємною складовою функціонування ринкової економіки.

Ці здібності включають в себе здатність до організації бізнесу, вміння виявляти та використовувати можливості для прибутку, а також здібності до управлінських і стратегічних рішень. Власник підприємницьких здібностей поєднує інші ресурси — робочу силу, капітал, природні ресурси — таким чином, щоб створити продукцію або послугу, що має попит на ринку, і таким чином, забезпечити свій власний прибуток [33].

Визначення виробничої свободи з функціональної точки зору, що охоплює виробничу, постачальницько-збутову, споживчу та фінансову вільність, вказує на комплексний характер економічної свободи в класичній ринковій економіці. Вона не лише дає можливість для господарюючих суб'єктів (виробників, споживачів, постачальників) здійснювати різноманітні економічні вибори, але й вимагає узгодження цих виборів у межах ринкових обмежень і умов.

Основні аспекти економічної свободи:

1. Виробнича свобода — можливість вибору того, що, як і в яких кількостях виробляти. Це забезпечує виробнику повну автономію щодо організації виробництва, прийняття рішень щодо використання ресурсів та технологій.
2. Постачальницько-збутова свобода — свобода визначати, які ресурси закуповувати, у кого і як продавати вироблену продукцію. Це дає можливість господарюючим суб'єктам оптимізувати свою діяльність залежно від попиту та пропозиції на ринку.
3. Споживча свобода — право споживачів вибирати товари та послуги згідно з власними потребами та інтересами. Вона дозволяє забезпечити оптимальний розподіл ресурсів у економіці, оскільки виробники адаптуються до змін у потребах споживачів.
4. Фінансова свобода — можливість управляти капіталом, вибирати джерела фінансування і здійснювати інвестиції. Вона дозволяє суб'єктам господарювання ефективно управляти своїми фінансами, що важливо для підтримки ліквідності та розвитку бізнесу.

У контексті цієї свободи важливо зазначити, що економічна система, заснована на ринкових принципах, має бути адаптивною, гнучкою та інноваційною, що дозволяє реагувати на зовнішні зміни. Адаптивність і гнучкість стають вирішальними у досягненні стійкості економіки, оскільки вони дозволяють суб'єктам господарювання швидко реагувати на зміни в умовах попиту, технологій, регулювання чи політичних обставин.

Інституційно економічна свобода є не тільки можливістю вибору, але й певним зобов'язанням. Це означає, що кожен суб'єкт господарювання несе відповідальність за прийняті рішення, оскільки його діяльність безпосередньо впливає на ринок і суспільство в цілому. Водночас, економічна свобода обмежена соціальними і державними інституціями, які встановлюють певні рамки для діяльності індивідів з метою забезпечення справедливості та стабільності в економічній системі [17].

Негативним аспектом економічної свободи є те, що через запровадження складних правил та обмежень вона може стати формою примусу до індивідів. Економічна свобода в основі своїй визначається зобов'язанням. Крім того, вона ніколи не може бути абсолютною, оскільки повинна стикатися з обмеженим впливом інших свобод і підлягати прямому регулюванню, головним чином з боку держави.

Економічна свобода, що випливає з системи ринкових відносин, є фундаментальним принципом ринкової економіки і гарантує підприємницьку свободу, тобто можливість купувати ресурси, виробляти товари і отримувати прибуток. З одного боку, економічна свобода підприємця є вираженням влади, довіреної йому споживачем. Ця влада збільшується, коли їхні інтереси збігаються, і зменшується, коли вони розходяться. З іншого боку, ця свобода регулюється системою правил, яка виникає в процесі ринкового обміну, зміцнює економічний порядок і визначає інституційні рамки, в яких учасники ринку роблять вибір.

Обов'язком держави є встановлення правил економічної поведінки, а тому обмеження державного втручання в економічні процеси є важливим принципом для реалізації економічної свободи підприємців. Це свідчить про те, що гарантія та підтримка підприємницького суверенітету ґрунтується на поділі економічної та політичної влади. Глибина і характер цього поділу визначає принципи, на яких будуються всі економічні відносини. Якщо правова культура та партнерство функціонують як принципи, результатом є ефективна економіка.

У країнах з розвинутою ринковою економікою економічна свобода є об'єктивним результатом взаємодії економічно незалежних суб'єктів господарювання, межі якої відображають ступінь узгодженості їхніх інтересів. У перехідних економіках підприємницька свобода має інше коріння і формується на основі перерозподілу економічної влади від одних суб'єктів до інших.

В економічній теорії виділяють два підходи до вивчення економічної свободи: вузький і широкий. У вузькому розумінні вивчається лише економічна свобода, яка визначається як право людини вільно розпоряджатися своїм

багатством, доходами, часом і зусиллями. Представники «вузького» підходу надають пріоритет економічній свободі, визнаючи її важливу роль у системі індивідуальних свобод, а також зв'язок цієї свободи з іншими свободами (політичною, інтелектуальною). Економічна свобода може функціонувати як інструмент для досягнення важливих особистих цілей або мати самостійну цінність. Розширення економічної свободи з розширенням можливостей вибору стосується не лише споживання товарів і послуг, а й інших сфер, таких як власність, підприємництво, інвестування, вибір професії чи місця роботи.

Представники цього підходу до свободи зосереджуються на динаміці різних складових економічної свободи та їхніх обмеженнях у контексті соціальних реформ. Вони здійснюють порівняльний аналіз окремих аспектів економічної свободи в різних соціальних системах.

Економічний підхід, який базується на теорії раціонального вибору, оптимізації або максимізації корисності, намагається пояснити не лише економічну, але й інші аспекти людської поведінки. В такому випадку людське існування характеризується наступними фундаментальними умовами:

1. Ресурси та час, якими вона володіє - обмежені.
2. Людина намагається досягти конкретних поставлених цілей.
3. Цей інструментарій може бути направлений на досягнення різних альтернативних цілей.

У будь-який момент часу різні цілі мають різну важливість. Важливо пам'ятати, що одна мета не завжди привертає увагу економіста, але коли одночасно існує кілька таких цілей, економіст враховує ситуацію і обирає спосіб дій, який вивчає економічна наука.

Економічний підхід базується на трьох ключових принципах: максимізація дії, досягнення ринкової рівноваги та забезпечення сталості переваг. Існує чотири види економічної свободи: свобода підприємництва, свобода споживчого вибору, свобода власників і постачальників ресурсів та свобода місцевого самоврядування.

Коли ми аналізуємо свободу індивіда як відсутність соціальних обмежень, необхідно враховувати, що інституційні чинники та принципи економічної свободи також мають значення. Практично спостерігається, що відсутність соціальної складової ускладнює механізм саморегуляції ринку. Розвиток економічної свободи суб'єктів господарювання відбувається в умовах специфічних інституційних умов.

Ціннісні орієнтири діяльності господарюючих суб'єктів виявляються через різні аспекти, зокрема через існування інститутів оцінки, порівняння та еквівалентності як соціальних зв'язків, вибір певної моделі обґрунтування господарських рішень, формування внутрішніх систем контролю в організаціях, координацію поведінки з іншими ринковими суб'єктами та визначення правил поведінки у конфліктних ситуаціях.

Таким чином, зміни, готовність до них та потреба у них є важливими характеристиками суб'єктів, і чим більше атрибутів має суб'єкт, тим активніше він бере участь в інноваціях. Присутність таких новаторів сприяє ефективному досягненню необхідного балансу між стабільністю і змінами в системі, забезпечуючи її життєздатність і готовність до подальшого розвитку.

Важливо відзначити, що свобода в процесі раціонального вибору не обмежується лише внутрішніми умовами існування, а також передбачає інтеграцію раціональності в систему цінностей людського життя. Хоча реальність часто виходить за межі раціональності, вона водночас володіє певною містичною привабливістю. Раціональність функціонує як інструмент подолання обмежень на певному рівні, надаючи можливість переходу до нових, більш високих рівнів свободи [17]. Коли розглядається свобода конкретного суб'єкта або групи, її визначають як можливість уникнути обмежень, заборон, зовнішніх втручань або перешкод, що стоять на шляху до досягнення мети, виконання завдання чи становлення, а також можливість визначати, що є неможливим щодо інших.

Практика економічної еволюції підтверджує, що "сучасна ринкова система, насичена інститутами", є одночасно ефективною, адаптивною,

інноваційною та більш вільною порівняно з іншими альтернативними системами, такими як командна економіка чи традиційне суспільство. Розуміння цього парадоксу між порядком і свободою можна досягти через аналіз взаємодії між суб'єктами та інститутами.

Реальна раціональність є повною раціональністю, оскільки механізм розподілу та використання ресурсів завжди включає елементи, що виходять за межі строгих рамок раціональності, і зумовлені історичною динамікою, прогресом або "ерозією" інституційної та технологічної структури економіки. Такі аспекти господарського механізму можуть набувати форм нераціональних, неефективних чи надмірних елементів, але при цьому залишаються функціонально необхідними. Це не означає, що модель раціонального вибору є помилковою чи непотрібною для розуміння економічної природи господарюючих суб'єктів. Швидше, ця модель відображає економічну реальність лише частково, оскільки суб'єкти не завжди приймають виключно раціональні рішення.

Інституційний аспект раціонального вибору полягає в тому, що він виступає інструментом, який надає суб'єкту можливість приймати відповідальні рішення, що, в свою чергу, відкриває для нього простір для свободи. Саме в цьому контексті раціональний вибір набуває своєї важливої соціальної функції. Враховуючи це, можна стверджувати, що раціональний вибір відіграє роль своєрідного тренування свободи для індивідуума. У цьому процесі дотримання інституційних вимог можна розглядати як прояв позитивної свободи, що дозволяє суб'єкту не лише реалізовувати свою соціальну сутність, а й подолати відчуження, що виникає внаслідок різних обставин.

Феномен відчуження є критичним елементом у становленні і розвитку економічної суб'єктності. Це явище можна розглядати як результат різноманітних природних та соціально-економічних умов, що виникають через суперечливість сутностей, котрі взаємодіють між собою. Зокрема, в економічному контексті відчуження найяскравіше проявляється через соціально-економічну невизначеність, що з'являється на тлі технологічних змін

та інновацій, що мають екзогенний характер. Розвиток суспільства та зростання знань і можливостей призводять до того, що індивідуум втрачає частину власної влади та знань, що відбивається на його здатності приймати ефективні рішення.

Прогрес, на жаль, стає основним джерелом невизначеності, загроз і відчуження. Масштабні інституційні зміни, навіть якщо вони мають прогресивний характер, володіють значним деструктивним потенціалом, що може впливати на стабільність соціальних і економічних структур. Цю ідею розвиває Рудольф Нурєєв, який уточнює поняття трансформаційної соціально-психологічної та інституційної деструкції. В умовах економічних трансформацій та спаду обмеження економічних свобод впливає значно сильніше, ніж розширення соціальних і політичних прав, оскільки зміни в економічній сфері безпосередньо зачіпають матеріальні умови життя людей. Однією з найбільш поширених помилок є сприйняття свободи як безумовного отримання нових прав і благ без втрати старих можливостей і гарантій. Це одностороннє сприйняття свободи не враховує глибокий зв'язок між такими поняттями, як "свобода", "самостійність" і "відповідальність". Багато людей прагнуть свободи, однак не бажають брати на себе відповідальність і діяти самостійно, сподіваючись зберегти свої привілеї без жодних змін. Такий підхід може призвести до певних негативних наслідків, оскільки свобода без відповідальності може спричинити дестабілізацію соціальних і економічних процесів [16].

Обов'язок людини перед своєю природою полягає в реалізації своєї свободи через активну та обдуману діяльність. Важливо підкреслити, що ніхто не має права визначати, що є корисним чи необхідним для індивідуума, оскільки саме індивідуум має визначати для себе ці критерії. Подолання відчуження можливе через самореалізацію в активній діяльності та участі в ринкових процесах. Діяльність стає суттєвим чинником, що дозволяє людині подолати відчуження, адже "діяльність людини є її сутністю та способом збереження життя, що підносить її на рівень вище за рівень розвитку тварин і рослин". Таким чином, через ефективну діяльність індивідуум здатний не лише подолати відчуження, а й реалізувати свою соціальну сутність.

Господарюючі суб'єкти відрізняються за рівнем активності, і зниження цього рівня, як правило, є індикатором відчуження від змінюваних, складних і динамічних умов середовища. Це відчуження проявляється в зниженні здатності суб'єкта адаптуватися до нових умов і викликів, що постійно виникають в економічному просторі.

Ключовими етапами інституційного розвитку господарюючих суб'єктів є три основні точки: власність, професіоналізм та інновації. Ці етапи взаємодіють, переплітаються та взаємно впливають один на одного в процесі розвитку. Якщо суб'єкт з'являється в соціальному просторі, він обов'язково проходить через ці етапи, що визначають його подальший розвиток та можливості. Наприклад, володіння власністю автоматично породжує потребу в професійному управлінні цією власністю, що сприяє розвитку управлінських навичок. Зі свого боку, високий професійний статус дозволяє отримати доступ до власності, наприклад, через механізми оплати акціями або паями, що є формою володіння. Крім того, інновації виступають рушійною силою для встановлення нових норм та стандартів, які можуть бути легалізовані через патентні механізми, що надають право власності на нові технології чи винаходи. Таким чином, інновації є основою для розвитку нових форм власності і професіоналізму в економічних системах.

Активність або діяльність є невід'ємною умовою для збереження власності, професіоналізму та інноваційного статусу суб'єкта. Припинення активної діяльності призводить до згасання суб'єктної сутності та втрати свободи і безпеки. В цьому контексті важливим є закон збереження та відтворення ідентичності, який виступає основним принципом існування суб'єкта раціонального вибору. Максимізація корисності, хоча й важлива, є лише окремим аспектом цього принципу і не є єдиним критерієм для оцінки ефективності діяльності.

Кожен суб'єкт, що бере участь у господарюючій діяльності, повинен постійно адаптуватися до змінюваних умов навколишнього середовища. Рівень адаптації, з часом, зростає, оскільки суб'єкт здобуває ефективніші життєві

практики через процес відбору найбільш підходящих та вигідних способів діяльності. Цей процес адаптації дозволяє досягати динамічної рівноваги між суб'єктом та середовищем, в якому він функціонує. Існують два основних типи адаптації суб'єкта до зовнішніх умов. Перший тип полягає у змінах структури та функцій самого суб'єкта, що є результатом необхідності пристосуватися до нових вимог чи можливостей. Другий тип адаптації відбувається через зміну поведінки суб'єкта без зміни його внутрішньої структури. У першому випадку адаптація вимагає глибших змін в організації суб'єкта, тоді як у другому — зосереджена на коригуванні поведінкових стратегій без структурних трансформацій. Обидва типи адаптації є важливими для забезпечення довгострокової стійкості та ефективності суб'єкта в мінливому середовищі.

Характеристики взаємозв'язку між інституціями та свободою економічних агентів мають наступну економічну конкретику [16]: витрати можна трактувати як вираз обмежень економічної свободи суб'єкта господарювання, оскільки вони визначають межі можливостей для вибору варіантів дій в умовах наявних ресурсів і обов'язків. Підготовка і ухвалення господарських рішень слугують процесом вибору серед множини варіантів, що відображає свободу вибору та відповідальність за наслідки цих рішень. Податки, в свою чергу, можуть бути розглянуті як механізм розподілу економічної свободи та відповідальності між індивідом і державою, оскільки вони обмежують певну частину доходів суб'єкта для виконання колективних обов'язків перед суспільством. Доходи можна вважати актом визнання часткової економічної свободи, яка взаємодіє з загальними інтересами та нормами суспільства. Кредит, своєю чергою, є виявом довіри до здатності інших економічних суб'єктів здійснювати свою діяльність відповідно до певних норм свободи, тим самим забезпечуючи функціонування ринку та взаємозв'язків між учасниками економічного процесу. Ціна виступає як відображення доступної загальної цінності вільної економічної діяльності, будучи результатом постійної взаємодії попиту та пропозиції. Капітал можна розглядати як інструмент, що надає можливість організувати діяльність не лише для окремого суб'єкта, а й для інших учасників ринку, що сприяє

ефективному функціонуванню економіки в цілому. Інвестиції є проявом влади суб'єкта над майбутнім, вони є механізмом поєднання сьогоднішніх ресурсів з очікуваннями щодо результатів у майбутньому, забезпечуючи практичну єдність сучасної та майбутньої економічної свободи. Ризик у цьому контексті можна розглядати як інституціалізовану невизначеність, що є невід'ємною складовою вільної діяльності економічних суб'єктів, оскільки він відображає можливі наслідки відсутності точних знань про майбутнє. Активи слугують як матеріальний простір, в якому реалізується економічна свобода, та одночасно виступають інструментом для її забезпечення, оскільки вони дозволяють суб'єктам здійснювати господарську діяльність, реалізуючи свої інтереси у межах встановлених умов і обмежень.

Економічну свободу можна розглядати як сукупність внутрішніх моментів, що проявляються через володіння власністю, яка є практичною базою для створення капіталу і активів. Власність виступає основним інструментом, через який суб'єкти можуть реалізовувати свої економічні права та можливості, організовувати виробництво та розподіл ресурсів. Різні суб'єкти економічної системи, такі як споживачі, домогосподарства, фірми, корпорації, продавці, покупці, посередники та підприємці, здобувають доступ до цієї системи через свій статус, який визначає їх роль і функцію в економічному процесі. Кожен з них має специфічні економічні права та можливості, що дозволяють впливати на ринкові процеси, приймати рішення і реалізувати свої інтереси в межах доступних ресурсів і обмежень. Таким чином, економічна свобода кожного суб'єкта визначається його здатністю взаємодіяти з економічною системою через володіння активами, власністю та здатність приймати господарські рішення.

Основним елементом функціонування економічної системи є господарюючі суб'єкти, які здійснюють свою діяльність на основі власного раціонального вибору та в рамках вимог, що визначаються економічними і соціальними інститутами. Ці суб'єкти, як частина інституційної системи, мають можливість змінювати свої позиції, а також ініціювати інновації в інституційній

сфері. Здатність до таких змін може варіюватися в залежності від конкретних умов, що впливають на ситуацію.

У контексті інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання важливою є наявність відповідального суб'єкта, який має здатність до довгострокового раціонального планування та здатний інвестувати частину свого доходу у розвиток капіталу, інновації та інвестиційні проекти. Держава в цьому процесі виступає не лише як джерело необхідності та регулювання, а й як інститут, що встановлює правила гри для вільних економічних суб'єктів, забезпечує охорону прав власності та фільтрує інновації. Водночас держава визначає обмеження на рівні соціальних і економічних норм, таким чином створюючи структуру для здійснення господарської діяльності.

Взаємодія між суб'єктами господарювання і державою утворює постійно змінюваний "живий суспільний порядок", що підтримує динамічний розвиток економічної системи. Держава, виступаючи як інститут, не створює безпосередньо свободи, а формує загальні інституційні координати, що визначають межі свободи у межах економічних та соціальних норм.

Таким чином, економічна свобода охоплює можливість економічних суб'єктів привласнювати власність, обирати напрямки використання своїх знань і здібностей, ефективно розпоряджатися ресурсами та здійснювати розподіл доходів у межах різних форм власності та організаційно-правових структур господарювання. Ця свобода є основою для розвитку інновацій, інвестицій і довгострокового економічного зростання, яке сприяє стабільному функціонуванню економічної системи.

Основними учасниками економічних процесів є домашні господарства, підприємства та держава, які включають органи державного управління та державні установи. У межах домашнього господарства відбувається відтворення людських ресурсів, і самі господарства самостійно визначають, як використовувати матеріальні та духовні блага.

Таким чином, економічна свобода дозволяє домашнім господарствам вибирати споживачів, особливо у капіталістичних системах, де більшість їх складають наймані працівники.

Важливо відзначити, що економічна свобода та свобода економічного вибору не означають анархії чи хаосу, адже їх обмежують норми законодавства, етики, моралі та ін. Коли йдеться про економічну свободу окремих суб'єктів господарювання, важливо враховувати інтереси інших учасників та поєднувати її з економічною відповідальністю. Реалізація цього вимагає прийняття взаємовигідних рішень, дотримання взаємних зобов'язань та постійного вдосконалення законодавчих норм.

Основними учасниками економічних процесів виступають підприємства, домашні господарства та держава, зокрема органи державного управління та державні установи. В межах домашніх господарств здійснюється відтворення людських ресурсів, а також ці господарства самостійно приймають рішення щодо того, як використовувати матеріальні та духовні блага. Важливим аспектом є те, що домашні господарства мають можливість вибирати споживачів своїх товарів і послуг, що особливо проявляється в капіталістичних економічних системах, де більшість учасників складають наймані працівники.

Економічна свобода надає домашнім господарствам можливість реалізовувати свої економічні інтереси, але вона не є абсолютною. Зокрема, в рамках цієї свободи господарства повинні враховувати етичні, моральні та правові обмеження, що регулюють їх діяльність. Тому економічна свобода та свобода вибору не призводять до анархії чи хаосу, а зумовлені існуванням чітких норм, які встановлюються законодавством та іншими соціальними інститутами.

Коли йдеться про економічну свободу окремих суб'єктів господарювання, важливо враховувати інтереси інших учасників економічних процесів і поєднувати індивідуальні свободи з економічною відповідальністю. Реалізація цього принципу вимагає прийняття взаємовигідних рішень, дотримання взаємних зобов'язань і постійного удосконалення правової бази для забезпечення ефективного функціонування економічної системи.

### 1.3. Передумови розвитку економічної свободи країн у глобальному вимірі

Гене́за економічної свободи в міжнародному контексті є складним і багатогранним процесом, що включає низку історичних подій, ідей та взаємодій між країнами на глобальній арені. Від самого початку розвитку міжнародних відносин економічна свобода формувалася під впливом змін у політичних і економічних системах окремих держав, а також від їх інтеграції в глобальні економічні структури.

Основні етапи становлення економічної свободи в міжнародному контексті можна визначити наступним чином (табл. 1.1).

**Таблиця 1.1**  
**Становлення економічної свободи в міжнародному просторі**

Етап	Зміст
Початковий етап - період розвитку торгівлі та економічних відносин між різними регіонами світу.	Вже в середньовічній та ранньомодерній часи торгові шляхи, такі як Шовковий шлях, почали сприяти обміну товарами та культурою між різними цивілізаціями.
Епоха промислової революції	Промисловий і технологічний розвиток збільшив потребу в глобальній координації економічної діяльності. Формування глобальних ринків і поширення капіталу сприяли виникненню міжнародних економічних відносин.
Період нової віхи глобалізації	Після Другої світової війни розпочалася нова ера глобалізації, коли країни активно взаємодіють в економічній, фінансовій та технологічній сферах. Міжнародні угоди, створення міжнародних організацій та фінансових установ, таких як Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк, сприяли економічній інтеграції.
Розвиток міжнародної торгівлі	Розширення міжнародної торгівлі та укладення угод про вільну торгівлю сприяли зниженню торговельних бар'єрів між країнами та розвитку економічної свободи.
Вплив ідей економічного лібералізму	Ідеологія економічного лібералізму, представлена Адамом Смітом і Жаном-Батистом Сеем, сприяла поширенню віри в ефективність вільних ринків і невтручання держави в економіку. Ці ідеї вплинули на розвиток економічної політики в багатьох країнах.

Джерело: авторське узагальнення

Важливою частиною розвитку економічної свободи на світовому рівні виступає створення міжнародних економічних організацій, які відіграють

ключову роль у формуванні стандартів для економічної взаємодії між країнами та сприяють спільному розвитку. Такі організації, як Світова торговельна організація (СТО) та Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), стали важливими інститутами, що підтримують глобалізацію та інтеграцію економік.

Економічна свобода є необхідною умовою для сталого розвитку міжнародних відносин, оскільки її вплив охоплює всі аспекти співпраці між державами, від торгівлі та інвестицій до формування нових економічних блоків. Вона служить основою для ефективної економічної взаємодії та сприяє створенню стабільних і взаємовигідних стосунків. Однак розвиток міжнародних відносин вимагає не лише забезпечення економічної свободи, але й збереження балансу між нею та принципами справедливості, що гарантують рівні можливості для всіх учасників глобальної економіки.

Економічна свобода є одним із ключових факторів, що визначають рівень економічного розвитку країни, і є невід'ємною складовою глобального економічного порядку. Це дозволяє країнам активніше інтегруватися в світові економічні процеси, що сприяє поліпшенню їхнього соціально-економічного становища. Розвиток міжнародних відносин не може бути успішним без забезпечення стабільної економічної свободи, що є основою для розвитку всіх форм міжнародного співробітництва.

Однією з найбільш явних форм реалізації економічної свободи є вільна торгівля, яка є рушійною силою міжнародних відносин. Країни, що мають високий рівень економічної свободи, активно беруть участь у міжнародному торговому обміні, що дозволяє їм забезпечити доступ до нових ринків, інновацій та технологій. Вільна торгівля створює можливості для розвитку глобальних ланцюгів вартості, де кожна країна може спеціалізуватися на виробництві тих товарів і послуг, в яких вона має порівняльні переваги.

Економічна свобода також є важливим стимулом для іноземних інвестицій. Країни з розвиненими економічними інститутами, наявністю стабільного законодавства та відсутністю значних бюрократичних бар'єрів

стають привабливими для інвесторів з інших держав. Це забезпечує приток капіталу, необхідного для розвитку інфраструктури, технологій та інших секторів економіки, сприяючи загальному економічному зростанню та поглибленню міжнародних економічних зв'язків.

Економічна свобода також визначає ефективність міжнародної економічної інтеграції. Країни, які дотримуються принципів вільного ринку та відкритості економік, значно активніше співпрацюють у формуванні регіональних та міжнародних економічних об'єднань. Це забезпечує стійкість і взаємовигідність відносин між державами, оскільки інтеграція дозволяє країнам досягати кращих результатів у сфері торгівлі, інвестицій, розвитку інфраструктури та технологічного прогресу.

Проте, навіть при зростанні економічної свободи, міжнародні відносини стикаються з певними викликами. Одним з таких викликів є нерівність у розподілі благ від економічного зростання, що може призводити до соціальних напруг і навіть викликати протистояння серед міжнародних партнерів. У країнах з низьким рівнем економічної свободи або з неефективними інститутами нерівність може поглиблюватися, створюючи ризики для стабільності в регіональних та глобальних відносинах.

В розвинених світових економічних системах, економічна свобода розглядається не лише як обов'язок, але й як усвідомлена необхідність. Це обумовлено наявністю різних форм власності, управління та розподілу ресурсів, що забезпечує великий спектр альтернатив для суб'єктів економічної діяльності. Саме тому свобода економічного вибору виявляється в різноманітності можливих варіантів для ухвалення рішень. Наприклад, підприємці мають змогу обирати різні організаційно-правові форми господарювання, а також стратегії використання ресурсів, що забезпечує їм гнучкість і можливість адаптації до умов ринку.

В економічному процесі існують два основні типи суб'єктів, які визначають економічну свободу на різних рівнях: виробники та споживачі.

Кожен з цих суб'єктів має свою специфічну роль, що зумовлює його економічні можливості та свободу вибору.

Виробники мають значну свободу у визначенні того, що виробляти, які ресурси використовувати та як організувати виробничий процес. Вони можуть обирати стратегії розподілу товарів і послуг, а також встановлювати ціни на свою продукцію. В умовах конкуренції виробники змушені постійно вдосконалювати свої продукти та послуги, що стимулює інновації, покращення якості та зниження витрат, а отже, сприяє підвищенню ефективності всієї економіки.

Зі свого боку, споживачі також мають свободу вибору щодо того, що і у кого купувати. Це визначає попит на товари і послуги, який впливає на ринкові відносини, спонукаючи виробників адаптувати свою продукцію до потреб та побажань споживачів. Здатність споживачів вибирати сприяє розвитку конкуренції між виробниками, що, в свою чергу, призводить до покращення асортименту продукції та послуг.

Взаємодія між виробниками та споживачами визначає структуру ринкової економіки і формує основу для її розвитку. Забезпечення економічної свободи обом групам — як виробникам, так і споживачам — є важливим чинником для збалансованого та стабільного функціонування ринку.

Основні економічні учасники капіталістичного суспільства, як це зазначено в Законі України "Про підприємництво", включають підприємців, найманих працівників і державу. Згідно з цим законом, підприємці мають право приймати рішення і здійснювати будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству. Проте у більшості найманих працівників економічна свобода обмежується обставинами, оскільки вони володіють лише своєю робочою силою і не мають доступу до інших факторів виробництва, таких як капітал чи земля. Це створює певні обмеження для їх економічної мобільності та розвитку.

У розвинених країнах велика частина найманих працівників не має значної економічної свободи щодо вибору сфери розвитку своїх здібностей, оскільки вони часто працюють у рамках жорстких корпоративних структур з обмеженими можливостями для кар'єрного росту або змін у професійній діяльності. В Україні,

зокрема, економічна свобода найманих працівників є обмеженою, що може бути пов'язано з недостатнім рівнем розвитку ринку праці та існуючими проблемами в організації трудових відносин.

Державна економічна свобода, у свою чергу, полягає у формуванні і реалізації економічної політики, орієнтованої на задоволення потреб народу, а не окремих соціальних класів. Однак здійснення такої політики можливе лише у потужних країнах, здатних ефективно організовувати державне управління та фінансування. Крім того, економічна свобода вимагає оптимального поєднання приватної, колективної та державної власності. Приватна власність вже не є єдиним елементом економічної свободи, і без значної частки державної власності сучасна економічна система не може функціонувати ефективно. Таким чином, розвиток економічної свободи вимагає досягнення балансу між різними формами власності та управління, що забезпечує стабільність і довгостроковий розвиток економіки.

### **Висновки до 1 розділу**

Основною складовою громадянського суспільства є економічна свобода особистості, яка виступає визначальним елементом, що закріплює індивіда в межах суспільства. Економічна свобода є ключовим механізмом для досягнення політичної свободи, адже політична свобода, у свою чергу, забезпечує гарантії економічної незалежності. У вільному суспільстві кожна особа має право висловлювати свої переконання, навіть ті, що можуть передбачати необхідність радикальних змін у соціальній та політичній структурах, якщо ця діяльність не веде до насильства.

Суспільний поділ праці є важливою умовою для функціонування ринкової системи і одночасно елементом автономії власника. Це розмежування дозволяє кожному учаснику економічної діяльності займати визначену позицію в процесі суспільного розподілу праці. Відокремлення діяльності кожного виробника в контексті спеціалізації та самостійного виробництва продукції є основою для

створення економічної системи, де кожен діє за власним розсудом. Таке відокремлення несе з собою велику відповідальність, адже виробник має повну свободу вибору щодо того, що виробляти і в яких обсягах, при цьому несе всі ризики, пов'язані з результатами своєї діяльності.

Економічна свобода також є необхідною передумовою для розвитку підприємництва, яке спирається на права приватної власності. Це забезпечує стабільність і типову поведінку економічних суб'єктів, що мають можливість діяти ініціативно та несуть повну відповідальність за результати своєї діяльності. Підприємці можуть приймати рішення, орієнтуючись на власні інтереси, що сприяє розвитку економічної активності та ефективності.

Широке розуміння економічної свободи включає також свободу вибору в різних аспектах економічної діяльності, таких як свобода підприємництва, переміщення ресурсів між різними сферами виробництва, вибір продавців і покупців, а також право визначати ціни. Всі ці елементи разом формують економічну середу, де кожен учасник ринку має можливість вільно і незалежно діяти, приймати рішення, які відповідають його інтересам, та нести відповідальність за їх реалізацію.

## РОЗДІЛ 2

# МЕТОДОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ У ВИМІРІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

### 2.1. Індексний підхід до оцінки економічної свободи

Дискусії та дослідження ролі економічної свободи здебільшого зосереджені на інтегрованих показниках. Одним з них є Індекс економічної свободи (ІЕС), який публікується Wall Street Journal та Heritage Foundation з 1995 року і наразі охоплює 179 країн (Heritage Foundation, 2012). Іншим є Індекс світової економічної свободи (ІСЕФ), який з 1970 року публікується Інститутом Фрейзера і наразі охоплює 141 країну.

Різні індекси, які схожі як за своєю загальною концепцією, так і за способом складання. Творці цих індексів стверджують, що вони відображають зміни в принципах вільної економіки, такі як об'єктивно створені викривлення ринкових цін (що призводять до відхилень від оптимального розподілу ресурсів), значно вищі державні податки (що підривають стимули для інвесторів і найманих працівників) та довільні обмеження на ділову активність (вихід на ринок, залучення капіталу, інвестиції тощо). Стверджується, що він враховує ці фактори [6].

Індекс економічної свободи є комплексним показником економічної свободи країни. Індекс складається з низки субіндексів, які враховують різні аспекти економічної діяльності та управління. Оскільки різні організації використовують різні методи оцінки, вага кожного показника може змінюватися в різних виданнях.

Основними складовими показниками, які часто враховуються в Індексі економічної свободи, є наступні(табл. 2.1).

**Таблиця 2.1.**

### Загальний підхід до оцінювання економічної свободи за індексним методом

Вимір оцінки	Критерії
Ринкова відкритість	Ступінь та характер тарифів і бар'єрів для міжнародної торгівлі. Свобода капіталу та іноземних інвестицій.
Рівень оподаткування	Обсяг податків у відношенні до ВВП. Різні види податків та їх ставки
Рівень регулювання	Рівень державного втручання в економіку. Прозорість та ефективність адміністративних процедур.
Стабільність валюти	Рівень інфляції. Стабільність національної валюти.
Захист власності	Захист прав власності. Ефективність судової системи.
Свобода ведення бізнесу	Процедури для реєстрації бізнесу. Вартість та час стосовно стартапів та бізнес-операцій.
Свобода праці	Рівень регулювання ринку праці. Вільний доступ до робочої сили та ринку праці

Джерело: авторське узагальнення

Ці показники дають комплексний огляд економічного середовища країни та визначають рівень економічної свободи. Індекс економічної свободи використовується для порівняння рівня економічної свободи різних країн та виявлення тенденцій економічного розвитку. Індекс економічної свободи розраховується на основі низки показників, які оцінюють рівень економічної свободи країни. Основні принципи розрахунку Індeksu економічної свободи визначені Wall Street Journal та Heritage Foundation.

Нижче наведено основні етапи та принципи розрахунку Індeksu економічної свободи:

1. Визначення Категорій. Індекс охоплює чотири основні категорії, що відображають різні аспекти економічної свободи: Свобода влади та права власності, Рух капіталу та фінансова свобода, Рух товарів та послуг та Свобода праці.

2. Вибір Субіндикаторів. Кожна з цих категорій включає низку субіндикаторів, що вимірюють конкретні аспекти економічної свободи. Наприклад, рух товарів і послуг включає в себе тарифи та спрощення

імпорту/експорту, а ефективність судової системи включає в себе свободу уряду та свободу прав власності як субіндикатори.

3. Оцінка Показників. Кожен субіндикатор оцінюється за допомогою конкретного показника свободи у відповідній сфері. Ці оцінки можуть ґрунтуватися на статистичних даних, опитуваннях або інших джерелах.

4. Присвоєння Балів. Кожному субіндикатору присвоюється певний бал залежно від ступеня економічної свободи, яку він відображає. Вищий бал свідчить про вищий ступінь свободи.

5. Обчислення Загального Індексу. Загальний Індекс економічної свободи розраховується шляхом підсумовування балів за всіма категоріями та субіндексами. Це дає загальну оцінку рівня економічної свободи в країні.

6. Рейтинг та Порівняння. Країни поділяються відповідно до Індексу економічної свободи, який дозволяє порівнювати економічну свободу між країнами та вимірювати зміни з плином часу. Індекс забезпечує об'єктивне вимірювання економічної свободи, полегшує порівняння між країнами та створює основу для розробки політики і стратегій, спрямованих на покращення економічної свободи.

Так, за методологією міжнародної організації Heritage Foundation, Індекс економічної свободи визначається на основі чотирьох основних категорій. Нижче наведено основні категорії та їх субіндекси:

1) Рух товарів і послуг.

Тарифи → Рівень мит та торгових бар'єрів.

Спрощення ввезення та експорту → Процедури ввезення та експорту.

2) Свобода влади та права власності.

Ефективність судової системи → Швидкість та вартість судових процедур.

Захист прав власності → Гарантії та ефективність правового захисту.

3) Рух капіталу та фінансова свобода.

Стабільність цін на гроші → Рівень інфляції.

Свобода фінансів → Відсутність державного втручання в банківську систему.

#### 4. Свобода праці.

Загальний рівень оподаткування → Обсяг податків у відношенні до ВВП.

Ступінь регулювання ринку праці → Рівень державного втручання в сферу праці.

Ці категорії та субіндикатори допомагають визначити рівень економічної свободи країни. Фонд «Heritage Foundation» оцінює кожен з цих індикаторів, присвоює певний бал і використовує його для розрахунку загального Індексу економічної свободи країни. Індекс дозволяє різним країнам порівнювати свої рівні економічної свободи між собою та відстежувати зміни в часі.

Існує також інший методологічний підхід до визначення Світового індексу економічної свободи, який також складається з п'яти індикаторів зі своїми складовими [33]. Як показав аналіз, обидва індекси містять кілька груп показників, які суттєво відрізняються.

1. Участь держави в економіці у формі перерозподілу доданої вартості, державних інвестицій та створення державних підприємств.

2. Формальне чи неформальне державне регулювання або обмеження функціонування ринків (товарних, фінансових, ринків праці). Вони включають встановлення адміністративних бар'єрів для входу на ринок, тарифні та нетарифні обмеження зовнішньої торгівлі, контроль за цінами, валютний контроль та контроль за операціями з капіталом і т.п.

3. Якість державних інститутів (дотримання верховенства права, захист прав власності, незалежність судової системи, рівень корупції).

4. Якість економічної політики, яку проводить держава, характеризується її результатами, в тому числі рівнем та передбачуваністю інфляції.

#### Таблиця 2.2.

##### Показники формування Індексу світової економічної свободи ІСЕС

Показники	Компоненти основних показників
«Розміри» уряду	Державне споживання по відношенню до загального споживання; трансферти населенню і субсидії в процентах ВВП; частка державного сектора в економіці; граничні ставки основних податків

Правова система і захищеність прав власності	Незалежність судів; захищеність прав власності; забезпечення виконання контрактів
Доступність і надійність грошей	Рівень і варіація інфляції; зростання грошової пропозиції; можливість відкривати банківські рахунки в іноземній валюті
Регулювання грошового ринку, ринку праці та адміністративні бар'єри для ведення бізнесу	Контроль за процентними ставками; допуск на ринок іноземних банків; обмеження на наймання і звільнення працівників; наявність і рівень законодавчо встановленої мінімальної зарплати; регулювання цін; легкість відкриття бізнесу; легкість ліцензування діяльності; розміри необхідних додаткових виплат (хабарів) при веденні бізнесу; додаткові адміністративні витрати на ведення бізнесу
Свобода зовнішньої торгівлі	Середня ставка митних тарифів і їх диференціація; наявність нетарифних бар'єрів; обмеження на операції з капіталом; обмеження на участь нерезидентів в економіці або на іноземні інвестиції

Джерело: авторське узагальнення на основі праці [33]

Слід відзначити, що тільки перша група чинників безпосередньо характеризує ступінь економічної свободи. Її вхідні індикатори відображають обмеження здатності економічних агентів вільно обмінюватися, започатковувати бізнес, інвестувати гроші або залучати капітал, постачаючи вироблені товари та послуги на будь-який ринок.

Друга група індикаторів стосується безпосередньо втручання держави в економіку. Якщо перерозподіл доходів державою певною мірою умовно можна вважати обмеженням економічної свободи, то існування державних підприємств (або банків) не підпадає під це визначення. Навпаки, заборона прямої участі держави в економічній діяльності означає обмеження економічної свободи, а отже, і конкуренції. Звичайно, значна роль державних підприємств створює ряд проблем, таких як нерівні умови конкуренції та конфлікт інтересів з боку регуляторів, що не може автоматично розглядатися як обмеження свободи.

Третя група відноситься до результатів економічної політики, які можуть залежати від багатьох чинників а не до характеру.

Четверта група індикаторів включає якісні характеристики ключових національних інститутів. Неодноразово було показано, що всі ці індикатори тісно корелюють між собою і є тими самими загальними мега-індикаторами якості інституційного середовища.

Як зазначалось вище, індекс економічної свободи базується на 10-ти індикаторах і оцінюється за шкалою від 0 до 100, причому, показник 100 відповідає максимальній свободі. Нижче наведені пункти, які враховуються при підрахунку балів:

1. Свобода бізнесу
2. Грошова свобода
3. Свобода торгівлі
4. Податкова свобода
5. Державні витрати
6. Фінансова свобода
7. Захист прав власності
8. Свобода від корупції
9. Свобода інвестицій
10. Свобода трудових стосунків

Значущість кожного з 10 факторів вважається однаковою, відтак це загальний індекс являє собою середнє арифметичне від показників. Всі країни за цим індексом діляться на такі групи:

- Вільні — показник 80—100 (3% світових країн);
- В основному вільні — показник 70—79,9 (17% світових країн);
- Помірно вільні — показник 60—69,9 (35% світових країн);
- В основному невільні — показник 50—59,9 (35% світових країн);
- Деспотичні — показник 0—49,9 (10% світових країн).



**Рис. 2.1. ТОП-20 країн за рівнем економічної свободи у 2023**

Джерело: побудовано автором у дашборді knoema.com

Країни з найвищими значеннями індексів економічної свободи зазвичай характеризуються як "повністю вільні" у своєму економічному розвитку, що означає наявність мінімальних обмежень для бізнесу, низьку регуляцію ринків і вільний доступ до ресурсів та ринків праці. Високий рівень економічної свободи забезпечує сприятливі умови для розвитку підприємництва, інвестицій та інновацій, що веде до більш високого рівня економічного зростання і добробуту громадян. Зокрема, такі країни мають ефективні інститути захисту прав власності, стабільні фінансові системи і низький рівень корупції.

З іншого боку, країни з низькими значеннями індексів економічної свободи, як правило, характеризуються значними обмеженнями на ринках, високими бар'єрами для входу в бізнес, надмірною бюрократією та обмеженнями щодо свободи підприємницької діяльності. Ці фактори пригнічують економічну активність, що зазвичай призводить до низького рівня економічного розвитку, високого безробіття та бідності. Серед таких країн часто можна знайти найменш розвинені економіки, зокрема у Південно-Східній Азії та Африці, а також деякі нафтовидобувні країни, як-от Лівія, Венесуела та Іран, де економічна свобода обмежена через державне втручання та контроль над ресурсами.

Важливо зазначити, що економічні індекси не є безпосереднім показником загального рівня економічної свободи, оскільки вони більше відображають ступінь наближення економічної системи до ідеалу ліберальної економіки. Ідеал ліберальної економіки включає не лише відсутність обмежень на ринках і мінімальну роль держави, але й сприятливі макроекономічні умови. Це передбачає низький рівень інфляції, помірні податки, збалансований державний бюджет і відсутність великих державних боргів. У цьому контексті роль держави обмежується лише забезпеченням базових функцій, таких як охорона прав власності, підтримка правопорядку, забезпечення безпеки особистості та дотримання контрактів.

## **2.2. Просторовий аналіз економічної свободи країн світу**

Ще у 1962 році Мілтон Фрідман, лауреат Нобелівської премії з економіки, зазначив, що історія чітко вказує на тісний зв'язок між політичною свободою і вільним ринком. Він стверджував: "Я не знаю жодної країни, де високий рівень політичної свободи не супроводжується використанням вільного ринку для організації основної економічної діяльності." Це висловлювання підкреслює важливість економічної свободи як умов для розвитку демократичних і відкритих суспільств.

Прагнення до зростання рівня економічної свободи не лише відкриває нові можливості для економічних агентів — споживачів і виробників, — але й відіграє критичну роль у створенні економічно стабільних і процвітаючих суспільств. Вона дозволяє людям мати більше можливостей для вибору, сприяє інноваціям, підвищенню ефективності ресурсів і створенню конкурентних ринків, що в свою чергу веде до покращення загального економічного стану.

Проте значення економічної свободи в суспільстві часто недооцінюється, особливо серед тих, хто надає перевагу політичному плюралізму, правам людини, свободі об'єднань, віросповідання і слова. Вони можуть сприймати ці сфери як більш важливі, ніж економічні питання, вважаючи, що політичні

свободи достатньо для розвитку добробуту суспільства. Однак вільний ринок, забезпечуючи конкурентні умови і економічну відкритість, є необхідною передумовою для розвитку інших форм свободи, оскільки лише через економічну свободу можна створити стабільну основу для політичних та соціальних свобод.

Варто зазначити, що децентралізація прийняття економічних рішень зміцнює громадянське суспільство, створюючи простір для існування різноманітних організацій незалежно від втручання держави. У країнах з економічною свободою приватний сектор може фінансувати організації громадянського суспільства, надаючи справді незалежним опозиційним партіям, ЗМІ та різним підприємствам кращі можливості для існування.

Найважливішим емпіричним дослідженням взаємозв'язку між рівнем економічної свободи та інститутів у країні та рівнем її процвітання є Звіт про світову економічну свободу, підготовлений Інститутом Фрейзера в Канаді. Дослідження охопило 127 країн за більш ніж 30-річний період і охопило 38 аспектів економічної свободи, починаючи від розміру уряду і закінчуючи верховенством права та монетарною політикою.

У 2022 році різниця між країнами світу за Індексом економічної свободи є дуже великою, що свідчить про глобальну поляризацію (Додаток А). Розрив між тиграми в Північній Америці, Північній Європі, Австралії та Азії і рештою світу сягає 22-25%. Навіть у Європі ситуація відрізняється за ступенем економічної свободи (рис. 2.2).



Рис. 2.2. – Кластеризація країн Європи за індексом економічної свободи  
Джерело: вбудований інструментарій Heritage Foundation

Як бачимо, в країнах ЄС існує значний діапазон економічної свободи. Деякі країни ЄС, такі як Нідерланди, Данія та Швейцарія, можуть мати високий індекс економічної свободи, що вимірюється гнучкістю ринку, ефективним правосуддям та інвестиційним кліматом. Однак інші країни можуть стикатися з такими проблемами, як надмірне державне регулювання та високі податки. Динаміка Індексу економічної свободи в деяких країнах ЄС та Україні наведена в Додатку Б, а значення на 2023 рік - на графіку (рис. 2.3).

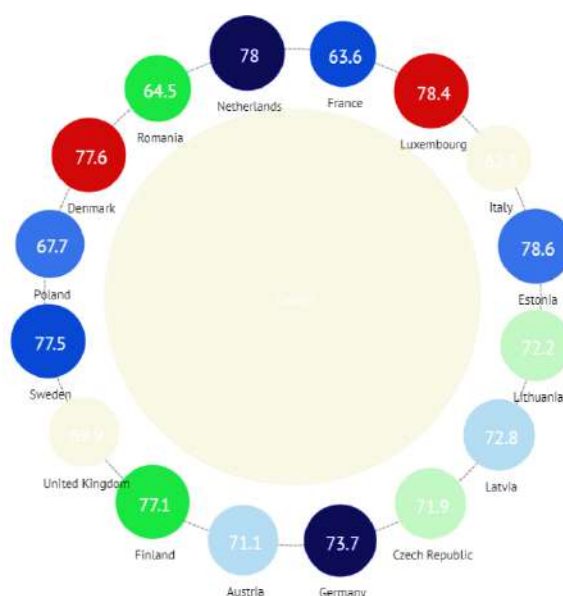


Рис. 2.3. – Індекс економічної свободи деяких країн Європи у 2023 році  
Джерело: побудовано автором у дашборді knoema.com

Незважаючи на різні рівні економічної свободи, країни ЄС демонструють певні відмінності в динаміці зростання залежно від того, чи є вони членами Єврозони, чи ні (рис. 2.4).

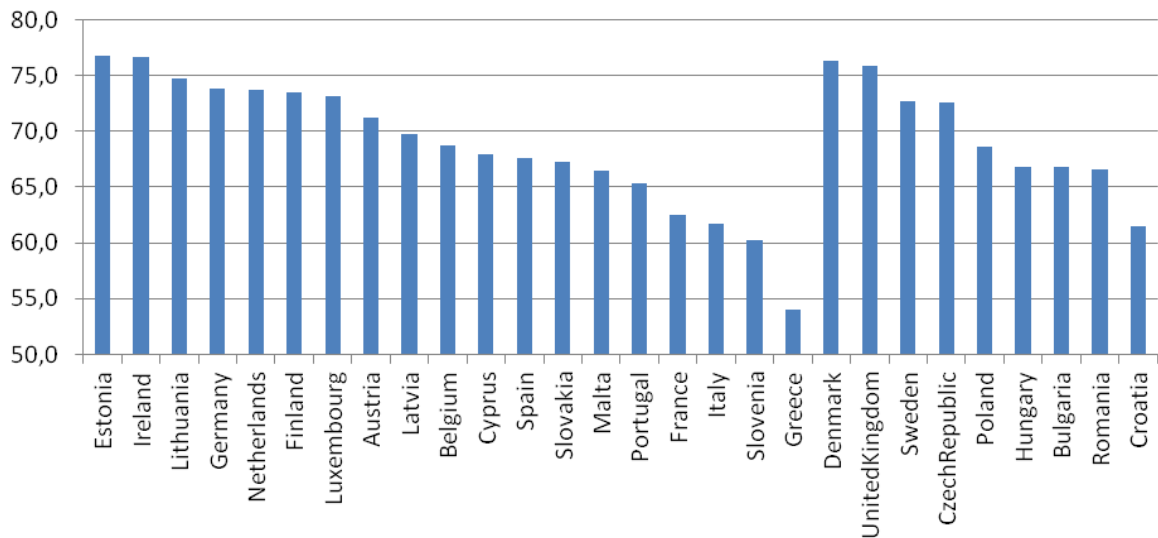


Рис. 2.4. – Індекс економічної свободи в країнах Єврозони та інших  
Джерело: побудовано автором у дашборді knoema.com

Країни Єврозони показали більш обережний темп зростання та значніше падіння у рейтингу економічної свободи, порівняно з країнами, які не використовують євро. Наприклад, хоча Словаччина піднялася на 7 позицій, її майже однаковий за розміром сусід — Словенія — втратила цілих 14 позицій. З іншого боку, серед країн, що не належать до Єврозони, Польща покращила своє становище, піднявшись на 8 позицій, а падіння у таких країнах, як Угорщина та Швеція, було мінімальним (по 3 позиції вниз). Загальні показники підтверджують цю тенденцію: серед країн Єврозони середнє падіння становить одну позицію, тоді як середні показники для країн поза Єврозоною свідчать про зростання на дві позиції. Ці дані наводять на думку, що відсутність євро як валюти може бути пов'язана з більш успішним просуванням у світовому рейтингу економічної свободи протягом останнього року.

Доволі цікаві результати показало дослідження динаміки рівня індексу економічної свободи в країнах Східного Партнерства (рис. 2.5).

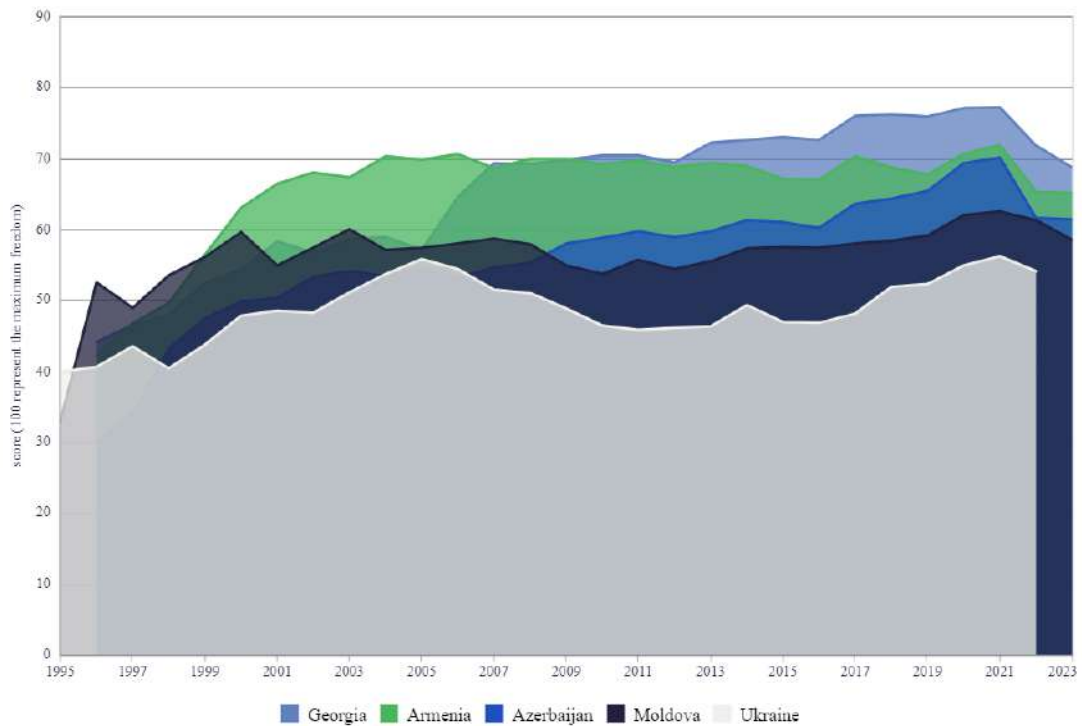


Рис. 2.5. – Динаміка індексу економічної свободи в країнах Східного Партнерства

Джерело: побудовано автором у дашборді knoema.com

Індекс економічної свободи в країнах Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова та Україна) відображає рівень економічної свободи в цих країнах. Значення індексу може мати важливий вплив на економічний розвиток, інвестиції та загальний добробут регіону.

У країнах Східного партнерства рівень економічної свободи визначається рядом факторів:

1) Інвестиційна привабливість. Країни з високим рівнем економічної свободи зазвичай вважаються привабливими для іноземних інвесторів. Зменшення обмежень на підприємницьку діяльність, прозорість управління та низький рівень корупції можуть стимулювати інвестиції та розвиток бізнесу.

2) Ринкова ефективність. Високий показник означає, що ринки є гнучкими, а економічні процеси - ефективними. Це сприяє розвитку підприємництва та конкуренції.

3) Створення нових робочих місць. Покращення бізнес-середовища та зростання економічної активності призведе до створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості.

4) Рівень життя. Вищі індекси свідчать про вищий рівень життя завдяки економічному зростанню, розширенню можливостей для бізнесу та зниженню рівня бідності.

5) Міжнародна конкурентоспроможність. Зменшення бюрократичних перешкод та покращення бізнес-середовища може підвищити міжнародну конкурентоспроможність країн Східного партнерства на світовому ринку.

Дослідження економічної свободи країн G7 (G8 за винятком росії) показало наступні результати (рис. 2.6).

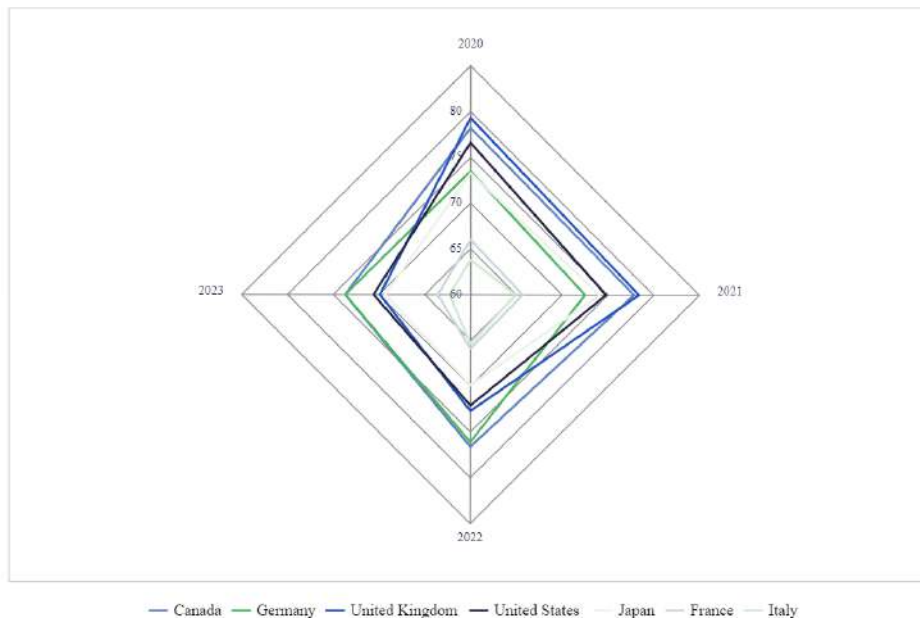


Рис. 2.6. – Економічна свобода в країнах G7  
Джерело: побудовано автором у дашборді knoema.com

У період між початком пандемічної кризи та початком війни в Україні економічна свобода світових економічних лідерів демонструє значну дивергенцію. На початку пандемічної кризи лідерами за рівнем економічної свободи були Канада, Велика Британія та США, але до 2023 року цей показник суттєво знизився, поступившись місцем Німеччині.

### **2.3. Фактори забезпечення економічної свободи в середовищі геополітичних дисбалансів**

Економічна свобода в умовах глобальних викликів визначається низкою факторів. Ось деякі з основних факторів, що впливають на економічну свободу в глобальному середовищі:

1. Глобальна нестабільність. Політичні та економічні кризи на світовій арені можуть призвести до значних змін у законодавстві, обмежень на міжнародну торгівлю та рух капіталу. Це, у свою чергу, може обмежити економічну свободу та вплинути на стабільність ринкових умов.
2. Міжнародні торговельні конфлікти. Введення тарифів, санкцій та інших обмежень між країнами може мати серйозні наслідки для глобальної торгівлі. Це призводить до обмеження вільного руху товарів, послуг і капіталу, що обмежує економічну свободу на міжнародному рівні.
3. Пандемії та глобальні кризи. Глобальні події, такі як пандемії, можуть викликати серйозні економічні турбуленції. Введення обмежень на підприємницьку діяльність і рух капіталу в умовах криз може значно вплинути на рівень економічної свободи.
4. Кліматичні зміни та екологічні проблеми. Зростаюча увага до екологічних питань може спричинити посилення регулювання виробництва та обмеження діяльності певних галузей. Це може вплинути на економічну свободу, зокрема у сферах, які безпосередньо залежать від екологічних норм і стандартів.
5. Інновації та технологічний розвиток. Технологічні досягнення, особливо у цифровій сфері, змінюють природу бізнес-процесів. Ці зміни можуть вимагати нових форм регулювання, що, з одного боку, може стимулювати економічну свободу, але з іншого — вимагає адаптації законодавства до нових реалій.
6. Глобальні фінансові ринки та валютна нестабільність. Зміни на фінансових ринках, валютні коливання та інфляція можуть вплинути на

стабільність економік країн. Ці фактори мають значний вплив на рівень економічної свободи, особливо в країнах, що залежать від міжнародних фінансових потоків.

7. Міжнародні співтовариства та організації. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як Світова організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд та інші, визначає рівень економічної свободи у країнах. Рішення, що приймаються на глобальному рівні, можуть як підтримувати, так і обмежувати свободу економічної діяльності в окремих країнах.

Водночас глобальні виклики можуть створювати як нові можливості, так і нові загрози для економічної свободи. Реакція країн на ці виклики, їхня готовність адаптуватися до змін та співпрацювати в міжнародному контексті буде визначати, чи збережеться або зміниться рівень економічної свободи в глобальному вимірі.

Наукові дослідження підтверджують значний зв'язок між економічною свободою та рівнем розвитку країн. Дослідження, зокрема, Інституту Фрейзера, вказують на те, що країни з вищим рівнем економічної свободи демонструють вищі показники економічного розвитку та добробуту своїх громадян.

Одним із ключових аспектів цього зв'язку є те, що високий рівень економічної свободи пов'язаний із зменшенням бідності та покращенням життєвих умов громадян. Згідно з даними, рівень доходів найбідніших 10% населення в країнах з високим рівнем економічної свободи значно вищий (6451 доларів на рік) порівняно з країнами з меншим рівнем економічної свободи (1185 доларів на рік). Це вказує на те, що економічна свобода створює умови для покращення життя найбідніших верств населення.

Крім того, країни з високим рівнем економічної свободи мають більш високі показники людського розвитку. Це також підтверджується позитивною кореляцією між індексом людського розвитку, індексом політичних і громадянських свобод і рівнем економічної свободи. Такі країни мають більше можливостей для розвитку освіти, охорони здоров'я та інфраструктури, що в результаті позитивно впливає на загальний рівень життя.

Емпіричні дані також вказують на те, що економічна свобода сприяє зростанню національних економік. Країни з вищими показниками економічної свободи зазвичай демонструють вищий рівень ВВП на душу населення та більш високі темпи економічного зростання. Наприклад, країни, що потрапляють до верхнього кuartилю за рівнем економічної свободи, мають доходи на душу населення, що в шість разів перевищують середній рівень країн з нижчим рівнем економічної свободи. Також, країни-лідери зростання мають темпи розвитку, що перевищують показники аутсайдерів у 2,5 рази.

Ці спостереження свідчать про те, що економічна свобода не тільки є необхідною умовою для економічного розвитку, але й прямо впливає на покращення добробуту громадян, зменшення соціальної нерівності та підвищення рівня життя.

Відтак, досліджуючи ключові тригери розвитку економічної свободи в контексті сучасних глобальних викликів, доречно мати на увазі наступні моменти.

1. Країни з більшою економічною свободою мають сильнішу економіку і вищий ВВП на душу населення (рис. 2.7).

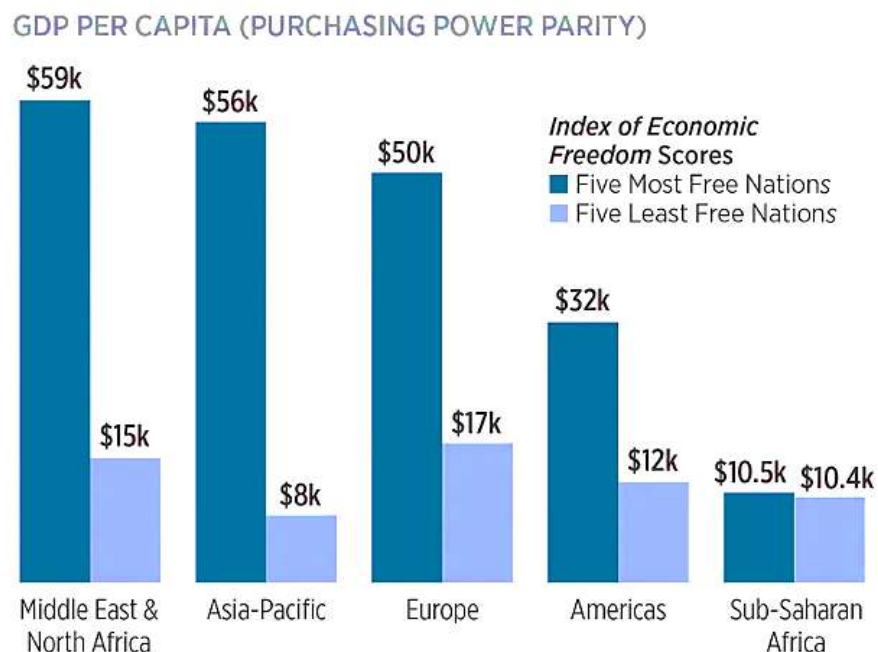


Рис. 2.7. – Економічні свободи відносно до ВВП  
 Джерело: вбудований інструментарій Heritage Foundation

Стовпчики на діаграмі ілюструють деякі з багатьох позитивних результатів економічної свободи в країнах, де вона розвивається.

2. В середньому, громадяни економічно вільних країн отримують вдвічі більше формальної освіти, ніж громадяни економічно депресивних країн. (рис. 2.8).

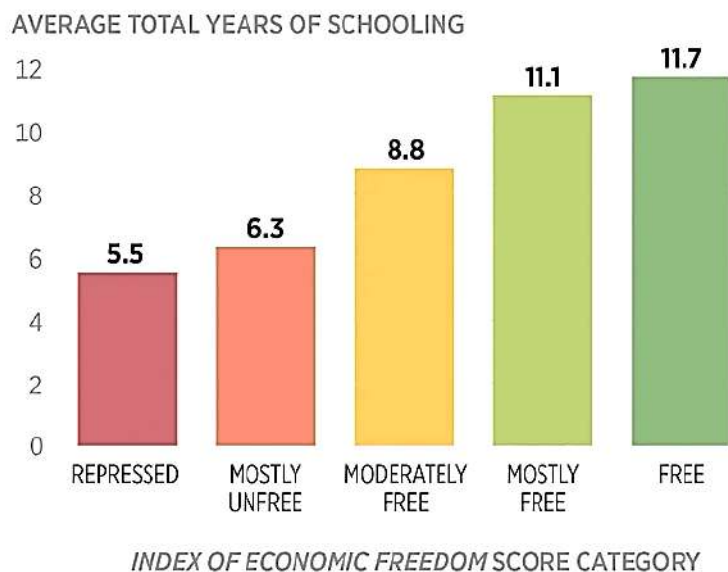


Рис. 2.8. – Економічні свободи відносно до досягнень освіти  
Джерело: вбудований інструментарій Heritage Foundation

3. Вільна торгівля є важливим елементом економічної свободи. Країни, які приймають вільну торгівлю, в результаті досягають більшого процвітання. (рис. 2.9).

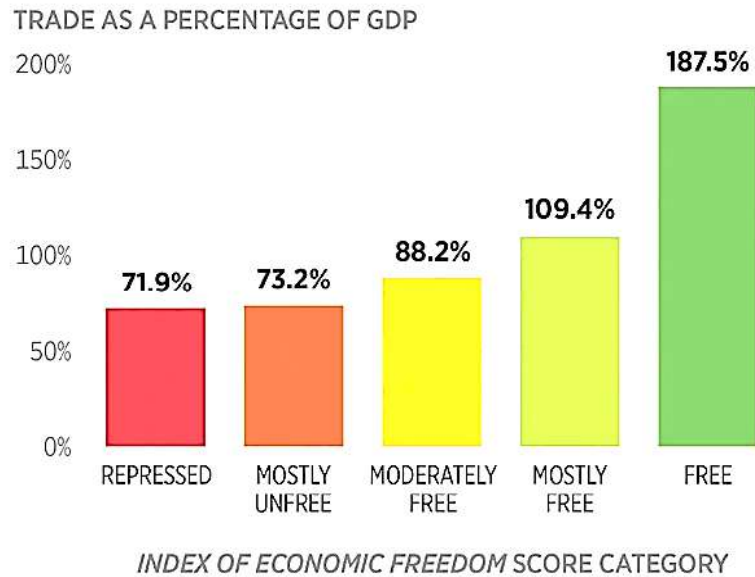


Рис. 2.9. – Економічні свободи відносно до торгівлі  
Джерело: вбудований інструментарій Heritage Foundation

Незважаючи на відсутність єдиної "золотої формули" для забезпечення сталого економічного розвитку, наукові дослідження та рейтинги економічної свободи надають важливі підказки та показники для розуміння того, як країни можуть досягти процвітання. Одним із ключових висновків є те, що уряди, які заохочують відкритість економік та підтримують вільні ринки, створюють сприятливі умови для інновацій, бізнесу і підприємництва, що в кінцевому підсумку призводить до економічного розвитку та зростання рівня життя їх громадян.

Зокрема, вищі позиції у рейтингах економічної свободи займають країни, які активно сприяють лібералізації економіки, зменшенню державного втручання, зниженню бар'єрів для підприємництва та інвестицій, а також стимулюють вільний рух товарів, послуг і капіталу. Ці країни, як правило, мають високий рівень інновацій, ефективно функціонуючі ринки праці та капіталу, а також високий рівень економічної стабільності. Це дозволяє їм швидше адаптуватися до змін, генерувати економічне зростання і забезпечувати високий рівень добробуту своїх громадян.

На противагу цьому, країни, які мають низькі показники за індексами економічної свободи, зазвичай стикаються з економічними труднощами, такими

як низький рівень інвестицій, високі бар'єри для підприємництва та значне державне втручання, що часто веде до менш ефективного використання ресурсів, нестабільності на ринку праці та обмежених можливостей для інновацій.

Теоретичні та практичні висновки з аналізу індексів економічної свободи свідчать про те, що існує чіткий взаємозв'язок між рівнем економічної свободи та економічним зростанням. Країни, які дотримуються принципів ліберальної економіки, як правило, мають більш високі темпи зростання ВВП, більший рівень інвестицій, та кращі показники в сфері зайнятості та доходів громадян.

Найпростіший зв'язок можна знайти в контексті лібералізації зовнішньої торгівлі. В основі цього ефекту лежить кілька механізмів.

По-перше, імпорт інвестиційних товарів є важливим каналом для впровадження передових технологій. По-друге, доступ до зовнішніх ринків змушує вітчизняних виробників конкурувати з найкращими постачальниками з усього світу, що, в свою чергу, сприяє позитивним інноваціям та передачі нових технологій іншим фірмам і секторам.

На противагу цьому, для інфляції було виявлено більш складний взаємозв'язок. Декілька досліджень вказують на наявність порогового ефекту у впливі інфляції на економічне зростання. Економічне зростання сповільнюється, коли інфляція перевищує порогове значення, тоді як цей ефект не спостерігається, коли інфляція є нижчою за порогове значення. Кількісні оцінки порогових значень варіюються залежно від періоду, що аналізується, країн та економетричного підходу, але майже повсюдно визнається, що зв'язок є нелінійним: згідно з останньою експертною оцінкою, опублікованою в роботі експертів МВФ Espinoza, Leon, Prasad, пороговий рівень річної інфляції становить 10% у країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються, і набагато нижчий у розвинених країнах.

В рамках концепції ендогенного зростання оподаткування має двоякий вплив на економічний розвиток. З одного боку, воно сповільнює довгострокові темпи зростання, зменшуючи асигнування на капітал та робочу силу. З іншого боку, оподаткування позитивно впливає на економічний розвиток, виступаючи

джерелом фінансування державних видатків. Таким чином, зв'язок між податковим навантаженням та економічним зростанням є нелінійним. Збільшення податкового навантаження до певної (оптимальної) точки сприяє економічному зростанню, після чого воно починає сповільнюватися.

Оптимальний рівень оподаткування дозволяє знайти компроміс між податковим тягарем і вигодами від надання суспільних благ. Цей висновок є загальним і не залежить від того, чи фінансуються державні видатки виключно за рахунок податків, чи частково за рахунок запозичень. Іншими словами, не всі надмірно високі податкові навантаження мають негативний вплив на економічний розвиток. Більше того, занадто низький рівень податкового навантаження (якщо він не компенсується більш ефективним управлінням державними ресурсами) також може мати негативний вплив через неадекватні державні видатки.

З економічної точки зору, існування оптимального рівня оподаткування можна пояснити визнанням того, що бюджетні видатки мають позитивні зовнішні ефекти. «Продуктивні» видатки включають інвестиції в державну інфраструктуру, розвиток людського капіталу та верховенство права. Такі інвестиції та послуги не надаються (або надаються в недостатньому обсязі) приватним сектором, і кілька досліджень емпірично підтвердили, що вони мають значний позитивний вплив на економічний розвиток. Однак нелінійний характер зв'язку між економічним зростанням та податковим навантаженням є основним поясненням відносно слабого емпіричного зв'язку між цими показниками [41].

В останні десятиліття активно триває процес глобалізації фінансових ринків. Він спрямований на усунення обмежень на рух активів між країнами та збільшення потоків між національними ринками завдяки вдосконаленню каналів зв'язку. Стандартна точка зору, яку підтримує, зокрема, МВФ, полягає в тому, що цей процес є позитивним для країн, що розвиваються, з кількох причин:

- Доступність ринків зовнішніх запозичень може краще компенсувати наслідки різних шоків і зменшити волатильність споживання;

- Залучення капіталу з розвинених країн дозволяє залучити більше інвестиційного капіталу та прискорити економічне зростання;

- Нові джерела фінансування дадуть подальший поштовх для розвитку внутрішнього фінансового ринку.

Дослідження, яке проводив Світовий банк, підтверджує, що короткострокові потоки капіталу мають циклічний характер. Тобто їх приплив збільшується в періоди економічного піднесення і зменшується в періоди економічного спаду [46]. Ця циклічність може бути ризикованою, особливо коли вона пов'язана із зовнішніми факторами, такими як падіння цін на нафту в нафтовидобувних країнах, а не зі змінами у внутрішньому попиті. Таким чином, інтеграція може підвищити вразливість країни до зовнішніх шоків.

Зокрема, раптові зміни у притоках капіталу можуть спровокувати кризу ліквідності в країнах-реципієнтах. Приплив капіталу залежить від ситуації в країні-донорі і може відбуватися навіть у країнах зі стабільними макроекономічними показниками. Ризик несподіваного припинення або початку відтоку капіталу з країн, що розвиваються, викликає особливе занепокоєння, оскільки багато країн, що розвиваються, значною мірою залежать від іноземних банківських та портфельних інвестицій.

Подальший аналіз показує, що вплив фінансової лібералізації може бути як позитивним, так і негативним, залежно від якості початкового інституційного середовища [47; 48].

Відтак, інтеграція в глобальну економіку має складний і багатогранний характер, дійсно відображає важливі аспекти економічної теорії та практики. Ваша аргументація про те, що фінансова лібералізація повинна враховувати рівень розвитку інституцій і фінансової системи країни, є важливою для розуміння реальних наслідків глобалізації для різних економік.

Лібералізація фінансових ринків може мати значні позитивні наслідки, але лише в країнах з добре розвинутою фінансовою системою, стабільними інститутами і сильним банківським наглядом. Без цього таке послаблення

контролю може призвести до ризиків, включаючи зростання фінансової нестабільності та інші економічні кризи.

Виявлення нелінійних та порогових ефектів підкреслює, що економічний розвиток не завжди лінійно корелює з рівнем економічної свободи або лібералізації. У разі відсутності ефективних інститутів або наявності ринкових "провалів" деякі ринкові стратегії можуть не працювати належним чином. Це підкреслює важливість правильної політики та послідовного розвитку економічних інститутів.

Проведене дослідження вказує на те, що лібералізація повинна відбуватися поступово, в залежності від "зрілості" економіки. Наприклад, для країн з менш розвиненою економікою зберігання певного рівня державного регулювання та підтримки може бути необхідним до тих пір, поки економіка не досягне певного рівня розвитку.

## **Висновки до 2 розділу**

Дослідження методології визначення економічної свободи у сучасних міжнародних відносинах дозволило сформулювати наступні ключові висновки:

Індексний підхід до оцінки економічної свободи є одним із найефективніших методів аналізу цього явища. Використання таких глобальних рейтингів, як Індекс економічної свободи (Heritage Foundation) та Індекс світової економічної свободи (Fraser Institute), дозволяє отримати об'єктивну оцінку рівня економічної свободи в різних країнах та визначити довгострокові тенденції її розвитку.

Просторовий аналіз економічної свободи країн світу виявив значну варіативність між країнами. Провідні економіки світу демонструють високий рівень економічної свободи, що корелює із стабільним розвитком, інвестиційною привабливістю та динамікою економічного зростання. Водночас країни з низьким рівнем економічної свободи стикаються із численними перешкодами, такими як регуляторні обмеження, відсутність верховенства права та корупція.

Фактори забезпечення економічної свободи в умовах геополітичних дисбалансів включають ефективне державне управління, прозору законодавчу базу, захист прав власності, низький рівень корупції та вільний доступ до ринків. Геополітична нестабільність, санкційні обмеження, військові конфлікти та глобальні кризи (наприклад, пандемії) безпосередньо впливають на рівень економічної свободи, особливо вразливих країн.

Гнучка економічна політика є необхідною умовою підтримки економічної свободи. Вона має враховувати як глобальні тенденції, так і національні особливості, а також забезпечувати можливість адаптації до мінливого середовища.

Таким чином, визначення рівня економічної свободи та її динаміки у міжнародному вимірі є комплексним процесом, що потребує врахування як кількісних індикаторів, так і якісних характеристик політичного та економічного середовища. Формування ефективної політики економічної свободи є необхідним кроком для забезпечення сталого розвитку в умовах глобальних викликів.

## РОЗДІЛ 3

# РОЗВИТОК МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ВІД ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ ДО ВІЙНИ

### 3.1. Динаміка розвитку економічної свободи в Україні

За даними американського аналітичного центру The Heritage Foundation - Україна визначається як «майже невільна» країна та найбільш економічно вільна країна в Європі. Згідно з цим рейтингом, індекс економічної свободи України у 2020 році становить 54,9 зі 100 балів, що ставить Україну на 137 місце зі 180 країн світу та найнижчий показник у Європі, як зазначалося вище [59]. Оцінювання економічної свободи України призупинено через російську агресію, яка триває з 24 лютого 2022 року. Загалом позиція України серед європейських країн за рівнем економічної свободи виглядає наступним чином (рис. 3.1).



Рис.3.1. Україна на мапі економічних свобод Європи  
Джерело: інструментарій Heritage Foundation

Довоєнна Україна посідала останнє і найгірше місце з 45 в Європейському регіоні, з показниками, значно нижчими за середні як в регіоні, так і в світі. Індекс економічної свободи України зріс на 2,6 пункти з часу останнього дослідження завдяки покращенню ефективності судової системи, доброчесності уряду та свободи торгівлі, повідомляє Heritage Foundation у своєму щорічному Індексі економічної свободи. Це ставить Україну в першу п'ятірку країн європейського регіону за темпами поліпшення ситуації. Українська економіка продемонструвала ознаки зростання у 2018 році після рецесії у 2013 році. Однак відтоді вона залишається серед «переважно невірльних» економік з точки зору економічної свободи, незважаючи на деякі покращення, які також спостерігалися в перші роки глобальної пандемічної кризи (рис. 3.2).

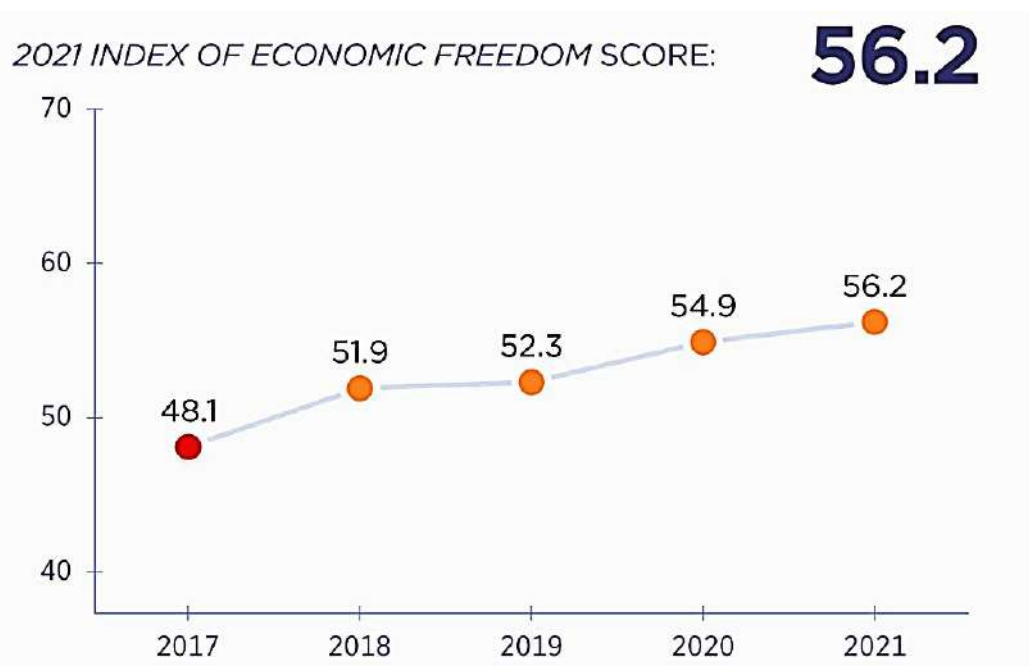


Рис. 3.2. Динаміка індексу економічної свободи в Україні

Джерело: інструментарій Heritage Foundation

Слід зазначити, що ділові та політичні аспекти економічної свободи України були трансформовані другим російським вторгненням, яке розпочалося в лютому 2022 року. Наприклад, Росія знищила значну частину зернових запасів України, що призвело до глобальної продовольчої кризи. Незаконна анексія та друге вторгнення Росії на Кримський півострів продовжує завдавати шкоди

економіці України, яка значною мірою залежить від виробництва пшениці та експорту промислових і енергетичних товарів.

Динамічна та стійка економіка є ключовим рушієм свободи та незалежності України. Економічний потенціал України тривалий час стримувався слабким економічним управлінням. До війни основи економічної свободи були слабкими і нерівномірно розвивалися по всій Україні. Низькі показники Індексу економічної свободи та інших міжнародних досліджень були чіткими індикаторами інституційних недоліків у таких ключових сферах, як прозорість, ефективність та відкритість, що заважали Україні повністю реалізувати свій економічний потенціал. З 12 досліджуваних економічних свобод Україна покращила свої показники у восьми, включаючи права власності, ефективність судової системи, доброчесність уряду, свободу праці, монетарну свободу, державні витрати, податкову політику та свободу торгівлі; два залишилися без змін (інвестиційна та фінансова свобода) і два погіршилися (свобода бізнесу та податковий тягар); у двох з 12 сфер Україна покращила свої показники у сферах прозорості, ефективності та відкритості.

Розглянемо складові моделі економічної свободи в Україні детальніше (рис. 3.3).

RULE OF LAW		GOVERNMENT SIZE	
Property Rights	48.5 <span style="color: green;">▲</span>	Tax Burden	88.7 <span style="color: green;">▲</span>
Judicial Effectiveness	41.1 <span style="color: red;">▼</span>	Government Spending	48.2 <span style="color: green;">▲</span>
Government Integrity	37.9 <span style="color: gray;">▬</span>	Fiscal Health	87.7 <span style="color: green;">▲</span>
REGULATORY EFFICIENCY		OPEN MARKETS	
Business Freedom	63.5 <span style="color: green;">▲</span>	Trade Freedom	79.2 <span style="color: red;">▼</span>
Labor Freedom	48.7 <span style="color: green;">▲</span>	Investment Freedom	35.0 <span style="color: gray;">▬</span>
Monetary Freedom	65.8 <span style="color: green;">▲</span>	Financial Freedom	30.0 <span style="color: gray;">▬</span>

Рис. 3.3. Складові моделі економічної свободи в Україні (за оцінкою The Heritage Foundation)

Джерело: інструментарій Heritage Foundation

Результати оцінки є наступними.

Загальний рівень правової діяльності в Україні є недостатнім, що позначається на низьких показниках ефективності правової системи. Оцінка прав власності в країні є нижчою за середній світовий рівень, а ефективність судочинства та рівень доброчесності уряду також відстають від глобальних стандартів.

Податкові ставки для фізичних та юридичних осіб в Україні досягали 18 відсотків, що є одними з найвищих. До початку війни спостерігався значний відставання в реалізації необхідних фіскальних та структурних реформ. Протидія інтересів, закріплених на різних рівнях, суттєво ускладнювала спроби України покращити свою економічну систему, зробивши її більш прозорою та дисциплінованою у фінансовій сфері.

Незважаючи на певні реформи, регуляторна складність продовжувала створювати невизначеність у комерційних операціях. Процес створення бізнесу був спрощений, однак вимоги до ліцензування залишалися доволі затратними за часом. Трудовий кодекс не відповідав потребам гнучкості на ринку праці, а уряд продовжував здійснювати вплив на ціни через державні підприємства.

До початку війни тарифна ставка в Україні становила близько 3 відсотків, але наявність значних непрямих бар'єрів обмежувала торговельну свободу. Інвестиційна структура країни була недорозвиненою, а бюрократичні перешкоди утруднювали залучення приватних інвестицій. Крім того, банківська система зберігала велику кількість проблемних кредитів, що стримувало її ефективність.

У дослідженні висвітлюються низка проблемних аспектів, що впливають на розвиток країни. Зокрема, зазначено недостатній захист майнових прав у судовій системі та тривалий і витратний процес примусового виконання контрактів через суд. Судова система в Україні є вразливою до політичного тиску, корупції та хабарництва. Незважаючи на активну участь громадянського суспільства, боротьба з корупцією стикається з недостатньою політичною волею з боку влади.

Останні реформи, які мали на меті покращення бізнес-клімату, дещо сповільнилися в минулому році. Олігархічні інтереси залишаються серйозною

перепорою для підприємців, але нове керівництво має потенціал для впровадження прозорості в систему субсидій за умови наявності політичної волі.

Попри певні позитивні зміни, надмірна бюрократія залишається суттєвою перешкодою для зростання приватних інвестицій. Крім того, проблему не виплачених кредитів, які стримують розвиток банківської системи, доповнює недорозвинений ринок капіталу, що обмежує фінансові можливості.

Дослідники підкреслюють надзвичайну важливість розширення економічних свобод. Встановлено чіткий зв'язок між підвищенням рівня економічних свобод та економічним зростанням: за час існування "Індексу економічних свобод" відбулося значне збільшення світового валового внутрішнього продукту. Країни з високим рівнем економічних свобод демонструють значно вищі доходи, що вдвічі перевищують середньосвітовий рівень, і в п'ять разів вищі, ніж в країнах з "пригніченими" економіками. Люди в економічно вільних суспільствах мають довший термін життя, доступ до кращої медичної допомоги та вищу якість соціальних послуг, таких як освіта. Більш високий рівень економічної свободи також пов'язаний з більш ефективним демократичним управлінням і сильнішим верховенством права.

Таблиця 3.1.

Динаміка економічної свободи в Україні  
за рейтингом The Heritage Foundation

Рік	Бал	Оцінка
1995	39,9	«пригнічена»
1996	40,6	«пригнічена»
1997	43,5	«пригнічена»
1998	40,4	«пригнічена»
1999	43,7	«пригнічена»
2000	47,8	«пригнічена»
2001	48,5	«пригнічена»
2002	48,2	«пригнічена»
2003	51,1	«переважно не вільна»
2004	53,7	«переважно не вільна»
2005	55,8	«переважно не вільна»
2006	54,4	«переважно не вільна»
2007	51,5	«переважно не вільна»
2008	51,0	«переважно не вільна»
2009	48,8	«пригнічена»
2010	46,4	«пригнічена»
2011	45,8	«пригнічена»

2012	46,1	«пригнічена»
2013	46,3	«пригнічена»
2014	49,3	«пригнічена»
2015	46,9	«пригнічена»
2016	46,8	«пригнічена»
2017	48,1	«пригнічена»
2018	51,9	«переважно не вільна»
2019	52,3	«переважно не вільна»
2020	54,9	«переважно не вільна»

Джерело: [69]

У 2009 році Україна перейшла з категорії «майже вільних» до категорії «репресованих», головним чином через глобальну економічну кризу, яка вразила світ у 2008 році.

Після протестів Євромайдану 2014 року та зміни влади українці поклали надії на швидкі реформи, спрямовані на наближення країни до західної економічної моделі. Незважаючи на це, у першій половині 2014 року Україна опустилася на 2,5 пункти в Індексі економічної свободи, посівши останнє місце серед 67 європейських країн (включно з росією та Білоруссю).

Одним із ключових викликів європейської революції є вирішення проблем олігархії та корупції в уряді. Це має сприяти стимулюванню бізнесу та економічному розвитку шляхом підвищення прозорості правил і норм. Захист прав власності в Україні залишається низьким і навіть дещо знизився порівняно з періодом 1998-2013 років (див. Таблицю 3.1). Сподівання прозахідно налаштованих українців на те, що революція усуне олігархів від політичного впливу та зменшить систему кумівства, в якій власники великого бізнесу збагачуються завдяки доступу до влади, залишаються нереалізованими.

Зображення 3.1 показує, що показники України залишаються практично незмінними протягом останніх 25 років. Варто зазначити, що такі показники використовують не лише економісти-дослідники, а й міжнародні компанії та інвестори. Це підкреслює важливість дослідження економічної свободи в Україні, оскільки для досягнення економічного зростання Україні необхідно

залучати більше іноземних інвестицій. Однак це залишається недосяжним, поки Україна перебуває в низу таких рейтингів.

Хоча ці зміни здаються незначними, варто пояснити, що за 25 років рівень економічної свободи зріс майже вдвічі: з 3,03 у 1995 році до 5,98 у 2016 році. Варто зазначити, що найбільше зростання продемонстрували такі групи показників Розмір держави (тобто покращення функціонування та зменшення державного споживання) подвоївся з 4,59 до 7,09, реальний грошовий сектор - з 2,24 до 4,88, відкритість до міжнародної торгівлі - з 6,40 до 6,56, регуляторна політика дещо зросла з 5,15 до 6,86. Однак показник для правової системи та прав власності погіршився з 5,17 до 4,52. Іншими словами, згідно з динамікою Інституту Фрейзера, економіка України мала б зростати швидкими темпами, але цього не сталося. Навпаки, у 2014 році відбувся спад, за яким послідувало помірне зростання у 2015-2016 роках [2]. Однак цей спад не відображається на індикаторах економічної свободи. Тому більш адекватною оцінкою поточної ситуації буде використання оцінки Heritage Foundation.

Детальна оцінка України за критеріями Heritage Foundation наведена в Таблиці 3.2.

**Таблиця 3.2**

**Оцінки України в рейтингу The Heritage Foundation у довоєнний період**

Рік	Загалом	Свобода бізнесу	Свобода торгівлі	Податкова свобода	Державні витрати	Грошова свобода	Свобода інвестицій	Фінансова свобода	Захист прав власності	Свобода від корупції	Свобода трудових стосунків
2020	54.9	61.3	81.2	81.1	47.2	63.0	35.0	30.0	47.5	37.9	48.3
2019	52.3	66.1	75.0	81.8	46.9	58.6	35.0	30.0	43.9	29.6	46.7
2018	51.9	62.7	81.1	80.2	45.0	60.1	35.0	30.0	41.0	29.0	52.8
2017	48.1	62.1	85.9	78.6	38.2	47.4	25.0	30.0	41.4	29.2	48.8
2016	46.8	56.8	85.8	78.6	30.6	66.9	20.0	30.0	25.0	26.0	47.9
2015	46.9	59.3	85.8	78.7	28.0	78.6	15.0	30.0	20.0	25.0	48.2
2014	49.3	59.8	86.2	79.1	37.5	78.7	20.0	30.0	30.0	21.9	49.8
2013	46.3	47.6	84.4	78.2	29.4	71.0	20.0	30.0	30.0	23.0	49.9
2012	46.1	46.2	84.4	78.2	29.4	67.7	20.0	30.0	30.0	24.0	51.2
2011	45.8	47.1	85.2	77.3	32.9	63.2	20.0	30.0	30.0	22.0	50.0
2010	46.4	38.7	82.6	77.9	41.1	61.2	20.0	30.0	30.0	25.0	57.7
2009	48.8	40.5	84.0	77.0	39.0	68.1	30.0	40.0	30.0	27.0	52.4
2008	51.0	44.4	82.2	79.0	43.0	69.9	30.0	50.0	30.0	28.0	53.1

Джерело: [69]

Таблиця 3.2 демонструє поступове зростання показників. Важливо зазначити, що правосуддя залишається однією з найбільш вразливих сфер. Особливо вражає низька прозорість державних процесів, яка є найнижчою в Європі (29,6). Крім того, обмеження на іноземні інвестиції (35,0) та фінансова свобода є стабільно найнижчими (30,0).

Для інвесторів найбільш важливим показником є ефективність регулювання, яка складається з трьох основних компонентів: Свободи Бізнесу, Свободи Праці та індексу Валютних Свобод. Перший компонент визначається часом та вартістю процедур для відкриття і ведення бізнесу. Свобода Праці оцінює легкість найму та звільнення працівників, а також загальну гнучкість ринку праці. Інтегрований індекс Валютних Свобод включає фактори, такі як інфляція та контроль над цінами. Парадоксально, індекс Свободи Бізнесу знизився після 2003 року і почав зростати лише з 2009 року. Подібна, хоча й менш виражена, тенденція спостерігалась в індексі валютної свободи, тоді як рівень свободи праці поступово зменшувався протягом останнього десятиліття. Примітно, що між 2014 і 2015 роками відбулося певне зниження всіх трьох компонентів, хоча на даний момент не можна робити остаточних висновків про довгострокові тенденції.

На відміну від України, більшість країн світу змогли подолати корупцію на всіх рівнях влади та реалізувати ефективні економічні реформи. Основний успіх багатьох з цих країн був досягнутий завдяки тому, що нові уряди активно переслідували корумпованих чиновників. Це зазвичай включало масові арешти найбільш корумпованих високопосадовців, які, в обмін на м'якші вироки повертали незаконно здобуті кошти до державного бюджету. Така практика зародилася в країнах, таких як США та Італія.

Це пов'язано з тим, що зв'язки між державою та бізнесом в Україні залишаються міцними, а інтереси урядовців часто переважають над необхідністю реформ. Тим не менш, перші кроки були зроблені влітку 2021 року, коли президент Володимир Зеленський підписав закон «Про запобігання

загрозам національній безпеці, пов'язаним з надмірним впливом осіб, які мають значний економічний і політичний вплив (олігархів), на суспільне життя».

Відповідно до закону, особи, внесені до реєстру олігархів, більше не можуть цього робити:

- займатися фінансуванням політичних партій, проводити агітацію, мітинги та демонстрації з політичними вимогами.
- брати участь у великій приватизації;

Олігархи також будуть зобов'язані щороку публічно оголошувати про свій майновий стан.

Закон також містить перелік політиків і чиновників, які після особистого, телефонного або письмового контакту з олігархами або їхніми представниками повинні подати до Ради безпеки декларацію про свої контакти з відповідним олігархом.

Вищезгаданий закон досі є предметом інтенсивних дебатів та обговорень як у Верховній Раді України, так і в публікаціях у ЗМІ. Залишається невідомим, чи дійсно цей закон врятує олігархічну державу від самої себе.

### **3.2. Трансформаційні зсуви економічної свободи в Україні в контексті переходу від пандемічної кризи до війни**

Економічна свобода залежить від низки викликів, спричинених глобальною кризою, зокрема пандемією COVID-19 та війною в Україні. Вони включають наступні групи факторів:

Перший - економічна нестабільність. Під час кризи економічна нестабільність призвела до збитків у різних секторах економіки, включаючи МСП, та негативно вплинула на економічну свободу.

Другий - обмеження ділової активності. Заходи боротьби з пандеміями (глобальними пандеміями) та військові операції можуть призвести до обмеження ділової активності, що впливає на економічну свободу.

Третій - зміни в податковій та фіскальній політиці. Уряди можуть вживати заходів, включаючи зміни в податковій та фіскальній політиці, для забезпечення фінансової стабільності, що може вплинути на індикатори економічної свободи.

Четвертий - обмеження на зовнішню торгівлю. Під час війни або пандемії можуть вводитися обмеження на міжнародну торгівлю, що впливає на ступінь свободи торгівлі.

П'ятий – скорочення інвестицій. Невизначеність та нестабільність можуть призвести до скорочення інвестицій, що в свою чергу може вплинути на розвиток бізнесу та економічну активність.

Україна, залишаючись країною з найнижчим рівнем економічної свободи серед європейських держав, демонструє, що навіть раніше ухвалені правильні рішення не завжди мали значний ефект або реалізовувалися надто повільно, що унеможливило досягнення очікуваних результатів. Це свідчить про те, що період, коли можна було обмежуватися частковими заходами, уже минув.

Необхідно чітко окреслити основні засади економічної політики держави, що дозволить підвищити рівень економічної свободи. Такий підхід сприятиме стимулюванню економічного зростання та покращенню якості життя населення.

Однак, перш ніж розробляти конкретні реформи для покращення економічної ситуації, важливо ретельно дослідити оптимальні шляхи їх впровадження. Зокрема, слід визначити, чи мають реформи бути поступовими або радикальними, та чи повинні вони охоплювати окремі сектори економіки чи декілька галузей одночасно. Вирішення цих питань суттєво вплине на ефективність реформ і досягнення стратегічної мети – покращення економічного становища України.

Звертаючись до аналітичної роботи низки авторів під керівництвом Олега Гаврилишина «25 років реформ у посткомуністичних країнах». У цьому аналізі показники 23 країн колишнього Радянського Союзу порівнюються з показниками країн соціалістичного табору. На основі аналізу політичних реформ дослідники розділили країни на п'ять груп:

1. Отримали, так би мовити «великий вибух» (мається на увазі швидкий рух до економічної свободи): Чехія, Польща, Латвія, Литва, Естонія, Словаччина.

2. Продовжують свій рух до економічної свободи: Хорватія, Словенія, Угорщина.

3. Зупинились у русі до економічної свободи: Болгарія, Албанія, Північна Македонія, Казахстан.

4. Повільні реформи: Вірменія, Грузія, Азербайджан, Україна, Таджикистан, Румунія.

5. Дуже обмежені реформи: Узбекистан, Туркменістан, Білорусь [60].

Беручи до уваги показники з усіх цих груп та аналізуючи динаміку за останні 25 років, автори роблять висновок, що «країни, які стали на швидкий і неминучий шлях економічної лібералізації, також показали кращі результати з точки зору ВВП на душу населення» [60,]. Однак, хоча можна стверджувати, що деякі країни мають більш розвинене інституційне середовище, яке уможливило більш швидке зростання, «немає жодного випадку, коли покращення інституційного середовища передувало б лібералізації» [60]. Тому єдиною можливою стратегією для України є якнайшвидше прискорення ринкових реформ.

Головною метою української держави є підвищення якості життя її громадян. Це означає наближення реального доходу на душу населення до середньоєвропейського рівня. Це означає наближення реального доходу на душу населення до середнього показника в ЄС, зниження рівня бідності, забезпечення якісної охорони здоров'я, гарантування якісної освіти та створення рівних можливостей для всіх.

Пропозиції, умовно можемо розбити на 4 групи:

1. пропозиції по економічному зростанню;
2. пропозиції по зміні підходу до допомоги;
3. дерегуляція цін.
4. зміни у трудовому законодавстві;

Перша група реформ має зосередитися на макроекономічному зростанні: як зазначають Аарт Краай та Девід Доллар у своєму аналізі Світового банку, «... аналіз 92 бідних країн показує, що доходи бідних зростають тими ж темпами, що й доходи багатих: «Аналіз 92 бідних країн показує, що доходи бідних зростають тими ж темпами, що й доходи багатих» [61]. Іншими словами, тривале економічне зростання збагачує самих бідних. Продовжуючи цю тему, можна стверджувати, що найбільш стабільним ресурсом для такого зростання має стати бізнес. Саме в цьому контексті ми пропонуємо Уряду розробити пакет дерегуляційних норм, які могли б підняти Україну з 64-го місця в топ-30 (її сусідами є Литва, Латвія, Естонія, Грузія, Казахстан та Росія) [62]. У 2019 році Лі. На основі рекомендацій, наданих Едвардсом, цю програму можна сформулювати в загальних рисах:

1. Отримання кредитів – реєстр боргових зобов'язань та іпотеки, а також інформація від компаній мають бути загальнодоступними.
2. Підключення до електромереж – відкрити доступ до існуючої електромережі та дозволити людям подавати заявки на підключення онлайн.
3. Отримання дозволів на будівництво – «Єдиний контактний центр» для отримання технічних специфікацій та обмежень, з можливістю онлайн-реєстрації.
4. Реєстрація власності – бажано оновити електронний кадастр і об'єднати всі існуючі реєстри в один (наприклад, власності на майно та землю).
5. Реєстрація підприємств – здійснити розробку безпечної онлайн-реєстрації для товариств з обмеженою відповідальністю [63].

Таким чином, реалізація вищезазначених рекомендацій має потенціал не лише для покращення бізнес-середовища, але й для підвищення привабливості України для іноземних інвесторів у вигляді збільшення обсягів інвестицій.

Другим напрямком вдосконалення є переосмислення визначення бідності та розрахунку адресної допомоги для бідних. У своїй аналітичній роботі «Держава і вартість життя» Райан Бірн пропонує новий підхід, заснований на аналізі витрат, а не доходів конкретних соціальних груп. Таким чином, адресна

допомога повинна надаватися у формі витрат, які враховують матеріальні характеристики групи. Економіст робить висновок, що підхід, орієнтований на витрати, є важливим інструментом допомоги бідним.

Тому рекомендація для Мінсоцполітики полягає, насамперед, у розробці нових індикаторів, які б враховували витрати.

Третя сфера для вдосконалення пов'язана з лібералізацією трудового законодавства, оскільки надмірне регулювання обмежує можливості працевлаштування. Згідно з аналізом Марії Алексіско та Сандрін Казе, високий рівень регулювання на ринку праці ускладнює працевлаштування бідних верств населення.

Наші рекомендації передбачають внесення змін до Кодексу законів про працю України за участі державних органів та за підтримки як працівників, так і роботодавців. Однак основний акцент має бути зроблений на зменшенні регуляторних бар'єрів.

Останньою сферою змін, спрямованих на зменшення бідності, є зниження цін для кінцевого споживача. Заходи в цьому напрямку принесли б особливу користь бідним, оскільки вони витрачають більшу частину свого доходу на одяг, взуття та продукти харчування. На нашу думку, зниження цін на більшість товарів можливе лише за умови існування конкурентних ринків та зниження податків на найнеобхідніші товари. Ми пропонуємо скасувати ПДВ на продукти харчування, одяг та взуття, а також знизити імпорتنі та експортні мита, щоб компенсувати конкурентну нерівність між товарами. Слід зазначити, однак, що збільшення доходів найбідніших верств населення шляхом подальшого перерозподілу має обмежені шанси на успіх.

Майкл Таннер аналізує систему перерозподілу в Японії, одній з найбільших і найуспішніших економік світу, і зазначає, що вплив перерозподілу, ймовірно, буде обмеженим у будь-якій економіці загального добробуту. Його слова вказують на те, що існують межі досягнення цілей за допомогою перерозподілу [66]. Джеффри Майрон йде далі, стверджуючи, що державне

втручання саме по собі призводить до нерівності і що підвищення податків не змінить цю ситуацію [67].

Наукові дослідження підтверджують, що перерозподіл ресурсів через державне втручання є неефективним. На думку Роберта Андерсона, економічне зростання робить більший внесок у скорочення бідності, ніж прийнято вважати [68].

Беручи до уваги економічну точку зору, важливою передумовою для досягнення цілі є стабільне та високе економічне зростання. Довгостроковий потенціал України становить від 4,0% до 5,0% на рік, але важливо не лише досягти, а й підтримувати стабільне зростання. Сталий розвиток означає, що різні сфери економіки є збалансованими та вільними від загроз, а економічне зростання має бути узгодженим з екологічними та соціальними аспектами. Як показує досвід інших країн, високі темпи економічного зростання сприяють покращенню стану довкілля та забезпечують розвиток охорони здоров'я, освіти та інших соціальних сфер.

Дослідження свідчать, що країни з вищим рівнем економічної свободи демонструють кращі економічні показники, зокрема зростання доходів населення та підвищення рівня життя. У таких країнах тривалість життя є більшою, а стан здоров'я громадян — кращим. Високий рівень економічної свободи сприяє процвітанню завдяки ефективному розподілу ресурсів і стимулюванню інноваційної діяльності.

В умовах сучасної України підвищення рівня економічної свободи залежить від прийняття відповідних рішень на державному рівні. Водночас важливу роль у цьому процесі відіграють громадські організації. Зокрема, «Українське товариство економічних свобод», засноване у 2015 році, за шість років діяльності досягло значного прогресу у просуванні ідей економічної свободи.

Основними напрямками роботи організації є сприяння спрощенню податкової системи, зменшення державного втручання в економіку та захист прав приватної власності. Фінансування діяльності «Українського товариства

економічних свобод» забезпечується за рахунок благодійних внесків громадян і підприємств, а також грантів від незалежних іноземних фондів, які підтримують концепцію економічної свободи. Організація не отримує коштів із державного бюджету, що гарантує її незалежність від державних структур і зосередженість на захисті інтересів громадян.

Основними напрямками діяльності Асоціації економічної свободи України, громадської організації, що займається підвищенням рівня економічної свободи, є наступні.

1. WikiDozvil. Проводиться аудит нормативно-правової бази у сфері надання адміністративних послуг. На його основі було ініційовано проект «ВікіДозвіл». На основі цього проекту громадська організація систематизувала інформацію про понад 160 000 записів про адміністративні послуги, що надаються в Україні, та розробила системні пропозиції щодо реформування цієї сфери, а також конкретні пропозиції щодо покращення надання окремих послуг. В рамках проекту також вивчався досвід інших країн у сфері надання адміністративних послуг, і відповідна інформація є доступною для споживачів в інших країнах на безоплатній основі. (Імовірно, за результатами цієї роботи в майбутньому буде розроблено комплексний закон про дерегуляцію, який скасує непотрібні дозволи та ліцензії, спростить процедури надання адміністративних послуг, зменшить віддаленість від споживача, знизить витрати та усуне корупційні механізми).

2. Законопроекти. Підготовка та адвокація законопроектів, які спрямовані на зниження податків, лібералізацію економіки та збільшення економічної свободи в Україні. За час свого існування підготувала понад 100 законопроектів, багато з яких стали законами, підвищуючи конкурентоспроможність української економіки та збагачуючи українців.

3. Податкова свобода. Інформаційна кампанія з питань оподаткування. Організували перший в Україні День податкової свободи. Захід мав на меті показати частку податкового тягаря, яку несуть споживачі, та навчити громадян вимагати від органів виконавчої влади звіти про виконання бюджету.

4. Міжнародні зв'язки. Захист інтересів України за кордоном Українська асоціація економічної свободи будує та підтримує відносини з міжнародними організаціями та політиками. Щороку вона відвідує США та зустрічається з впливовими політиками та громадськими діячами для спільної роботи в інтересах України.

5. Права автовласників. Захист прав автовласників і зниження транспортних податків. Організація розпочала кампанію зі зниження податків на автомобільний транспорт для покращення мобільності та економічного розвитку в Україні.

6. Лібертаріанство, як молодіжний рух Підтримуючи студентські рухи, що відстоюють ідею свободи, ГО «Українські студенти за свободу» є постійним партнером нашої організації в рамках української молодіжної політики. Українська асоціація економічної свободи бере активну участь у підтримці організації та розвитку студентського лібертаріанського руху в Україні.

Головним досягненням діяльності громадської організації «Українське товариство економічних свобод» є розробка понад 100 законопроектів у ключових напрямках її діяльності, з яких 20 були ухвалені Верховною Радою України.

Держава зобов'язана забезпечувати адекватний захист своїх громадян від природних катастроф, зовнішньої агресії та протиправних дій, що загрожують громадському порядку. У процесі впровадження економічної свободи уряд України дотримується п'яти фундаментальних принципів, які визначають його політику та прийняття рішень:

1. Верховенство права. Усі громадяни повинні підпадати під однакову дію закону, а не бути об'єктом суб'єктивних рішень державних службовців. Це включає дотримання правових норм усіма членами суспільства, наявність незалежної судової системи та прокуратури, що функціонують без впливу виконавчої влади.

2. Захист прав власності. Гарантоване право власників вільно розпоряджатися своїми ресурсами створює впевненість у недоторканності їхньої

власності, захищеної від несправедливої експропріації чи крадіжки. Для ефективної реалізації цього принципу необхідна незалежна, прозора та ефективна судова система.

3. Боротьба з корупцією. Корупція не повинна бути системним явищем. Це передбачає зменшення втручання держави в економічну діяльність і обмеження надмірного регулювання, що може провокувати хабарництво.

4. Вільна і чесна конкуренція. Справедлива конкуренція стимулює бізнес до підвищення ефективності, покращення якості продукції, впровадження інновацій і сучасних технологій. Це, своєю чергою, сприяє економічному зростанню, підвищенню продуктивності та зменшенню рівня бідності.

5. Ефективний державний апарат. Державний апарат має бути невеликим, але ефективним, і зосереджуватися на сферах, де його участь є критично необхідною. Серед основних функцій — створення й підтримка чітких «правил гри», забезпечення суспільних благ, захист вільної конкуренції та розвиток системи соціального захисту. Такі правила повинні базуватися на принципах верховенства права, захисту прав власності, мінімізації негативних зовнішніх ефектів та зниженні моральних ризиків.

Україна потребує амбітних реформ, насамперед для подолання негативної спадщини Радянського Союзу, олігархічного правління та поточної економічної кризи. Без суттєвих і комплексних змін правил взаємодії держави та бізнесу економіка залишатиметься вразливою до зовнішніх викликів і не створюватиме ефективних стимулів для розвитку.

Такими реформами можуть бути:

1. Реформа судової системи та правоохоронних органів Незалежна та ефективна судова система, що характеризується швидким прийняттям рішень та ефективним правозастосуванням відповідно до закону, де права особи, в тому числі права власності, належним чином захищені.

Основними завданнями судової реформи є:

- призначення суддів на основі конкурсів;
- посилення прав адвокатів;

- визначення чітких підстав та процедур притягнення суддів до відповідальності за корупцію, неможливість уникнення покарання;
- забезпечення прозорості та відкритості судових процесів;
- обмеження права прокурора втручатися у господарську діяльність;
- підвищення професійних та етичних стандартів їхньої діяльності;
- реальне забезпечення виконання судових рішень, зокрема запровадження інституту приватних судових виконавців.

2. Адміністративна реформа. Відповідальні, прозорі та ефективні інституції та належне державне управління значно зменшують державне втручання в економіку, збільшують економічну свободу, запобігають значним ринковим викривленням та сприяють розвитку конкуренції. З іншого боку, низькі зарплати в державному секторі збільшують корупцію та перешкоджають залученню кваліфікованих фахівців.

Аби змінити ситуацію слід:

- стрімко зменшити кількість працівників у державному секторі;
- запровадити електронне обслуговування і документообіг;
- здійснювати конкурсний відбір на всі посади в державному секторі;
- підвищити рівень зарплати та підготовки працівників у державному секторі, забезпечити навчання та прозору мотивацію;
- провести всебічний функціональний аудит з метою зменшення непотрібної кількості дублюючих функцій та органів;
- інтегрувати державні бази даних.

3. Податкова реформа. Ця реформа має бути радикальною, комплексною, глибокою та всеохоплюючою, щоб змінити ситуацію, коли значна частина бізнесу ухиляється від сплати податків, а ті, хто їх сплачує, змушені платити ще більше.

Україна повинна запровадити найбільш сприятливий режим оподаткування у Східній Європі, спираючись на такі основні напрями:

- Зменшення податкового навантаження на працю. Суттєве скорочення внесків до фондів соціального захисту та зменшення податків на заробітну плату з метою стимулювання зайнятості та легалізації доходів.

- Розширення бази оподаткування та зниження ставок. Розширення оподаткованої бази з одночасним зниженням ставок прямих податків. У разі потреби часткову компенсацію втрат від зменшення прямих податків може бути здійснено через підвищення непрямих податків.

- Спрощення адміністрування податків. Максимальне спрощення процедур податкового адміністрування для зменшення витрат бізнесу на виконання податкових зобов'язань.

- Очищення податкової системи. Усунення неефективних податкових пільг, спеціальних ставок, відрахувань і режимів оподаткування, які ускладнюють систему і створюють умови для зловживань.

- Підтримка малого бізнесу. Створення спеціальних податкових умов для малого бізнесу, що враховують його особливості, з одночасним упровадженням ефективних механізмів захисту від можливих зловживань іншими суб'єктами підприємницької діяльності.

Реформи повинні проводитися швидко, рішуче та радикально, оскільки інакше очікувані результати можуть не бути досягнуті. Прискорення реформ у ключових сферах має відбуватися з дотриманням фундаментальних принципів економічної свободи.

Зважаючи на те, що багато реформаторських заходів вимагають тривалого часу для підготовки та обговорення, уряд прагне швидко реалізувати радикальні кроки, спрямовані на покращення умов для бізнесу і громадян. Основна увага приділяється викоріненню корупції, створенню сприятливого бізнес-клімату та прискоренню змін у найбільш важливих сферах економіки.

Досягнення швидких і позитивних результатів стане ключовим фактором для формування довіри з боку національних та міжнародних інвесторів, що, своєю чергою, сприятиме залученню нових інвестицій і забезпеченню сталого економічного розвитку.

### **3.3. Напрями збереження економічної свободи в Україні з урахуванням глобального впливу війни та повоєнного відновлення.**

Дослідження економічної свободи в сучасній системі міжнародних відносин становить особливий інтерес, оскільки сучасна геополітична ситуація перебуває під впливом потужної кризової динаміки. Глобальна пандемічна криза та російсько-українська війна мали особливо значний вплив на формування економічної свободи в різних країнах. У цьому контексті, як зазначив Державний секретар США Ентоні Блінкен: «Це більше, ніж конфлікт між двома країнами. Це більше, ніж Росія і НАТО. Це криза глобального значення, що вимагає глобальної уваги та дій» [89].

Слід зазначити, що розуміння трансформації економічної свободи під час війни вимагає визнання національних передумов і дискурсу міжнародних відносин усіх, хто брав участь у цьому процесі. Після розпаду Радянського Союзу відносини між Україною та Росією були нестабільними і мали місце кілька конфліктів. Кілька факторів сприяли напруженим міжнародним відносинам, включаючи офіційне розпорядження активами і боргами Радянського Союзу, великий енергетичний борг України, розширення НАТО на схід, питання демаркації кордонів і становище етнічних російських меншин в Україні [70]. Наприкінці 2013 року український уряд підписав нову угоду з ЄС про асоціацію. Протести, що виникли внаслідок відмови українського уряду підписати нову угоду з ЄС, привернули увагу світової спільноти. Втеча президента Януковича і подальша російська окупація Криму, а також підтримка сепаратистських рухів на сході України для захисту російської меншини стали прямим результатом цих протестів [70, 72]. Така ситуація відображає складну взаємодію внутрішніх і зовнішніх факторів, що формують українсько-російські відносини, з геополітичними, економічними і культурними вимірами, які сприяють постійній напруженості і конфронтації.

Криза в Україні у 2014 році стала поворотним моментом у поваленні президента Віктора Януковича, який вважався союзником Росії. Тимчасовий

уряд, який прийшов на зміну Януковичу, дотримувався прозахідних поглядів і підписав торговельну угоду з ЄС, що означало відхід від Росії; у квітні 2014 року Росія анексувала Крим, що ще більше загострило напруженість у регіоні; між 2014 і 2015 роками Росія, Україна, Франція і Німеччина підписали Мінську угоду про припинення вогню. Угода, підписана в Мінську.

Всі ці фактори вкрай негативно вплинули на формування економічної свободи на підприємствах і в національній економіці в цілому. Більше того, ця негативна ситуація перешкоджала розвитку культури економічної свободи в українському суспільстві.

Обрання Володимира Зеленського президентом України у квітні 2019 року та висловлений інтерес України до членства в НАТО стали важливими кроками на шляху до розвитку економічної свободи. Однак це призвело до зростання напруженості у відносинах з Росією. Росія виправдовувала нарощування своїх військ на кордоні з Україною тим, що це було частиною навчань. Ця ескалація напруженості врешті-решт призвела до російського вторгнення 24 лютого 2022 року, яке було названо «спеціальною військовою операцією».

Цей момент повномасштабного вторгнення став поворотним пунктом у русі до економічної свободи в глобальному масштабі. Дійсно, у відповідь на вторгнення західні союзники України запровадили суворі фінансові санкції проти Росії. Ці санкції включали в себе обмеження на діяльність російського центрального банку та виключення великих банків з основних світових платіжних систем [73]. Цей конфлікт висвітлює складну геополітичну динаміку, в якій Україна опинилася між прагненнями Заходу та російськими стратегічними інтересами, що призвело до значної регіональної нестабільності та прямих обмежень економічної свободи.

Можемо підсумувати тригери економічної свободи, спричинені послідовними кризами Covid-19 та нинішньою військовою кризою, наступним чином.

Група 1. Світова економіка вже відчуває зростання цін на сировинні товари. Добре відомо, що Росія є найбільшим у світі постачальником пшениці, і

разом з Україною на ці дві країни припадає майже чверть світового експорту [74]. У ланцюгах поставок, особливо таких основних товарів, як пшениця, зростання цін на сировину може вплинути не лише на країни, які безпосередньо задіяні в них, але й на міжнародну спільноту, яка залежить від цього експорту.

Група 2. «Перевантаженість ланцюгів поставок означає потенційну можливість перебоїв у потоці товарів і послуг. Якщо Росія та Україна, ключові світові експортери пшениці, зіткнуться з труднощами у виробництві та дистрибуції через війну, це може спричинити перевантаження ланцюгів поставок, що вплине на галузі та економіку, залежні від цих товарів.

Група 3. Вплив на світову економіку стосується не лише прямих економічних наслідків для воюючих сторін, але й глобальної економічної системи, впливаючи на торгівлю і продовольчу безпеку та спричиняючи інфляційний тиск.

Група 4. Невизначеність та настрої інвесторів. Геополітична напруженість і конфлікти впливають на довіру інвесторів, і фінансові ринки реагують на такі події.

Група 5. Реакція політиків у всьому світі була неоднозначною. Уряди та міжнародні організації можуть вжити відповідних заходів для пом'якшення економічних наслідків. Вони включають стабілізацію цін на сировинні товари, надання підтримки постраждалим галузям і вирішення проблем, пов'язаних з можливими перебоями в ланцюгах поставок.

Нижче наведені результати дослідження кількох аспектів впливу війни в Україні на економічну свободу у порівнянні з ЄС, Великою Британією, США та Канадою.

Аспект 1. Вплив російсько-української війни на країни Євросоюзу з точки зору економічної свободи.

Як і в багатьох країнах світу, експерти зазначають, що європейські країни стикаються з вищою інфляцією та перебоями в ланцюгах поставок через напад Росії на Україну у 2022 році. Заява Саудівської Аравії про те, що вона не збільшуватиме постачання нафти, щоб компенсувати можливе зниження

російського експорту, матиме значний вплив на ціну цього товару в усьому світі [75]. Згідно зі звітом Європейської ради з міжнародних відносин за 2022 рік, напад Росії на Україну суттєво змінив уявлення європейців про безпеку, в тому числі економічну, оскільки «значна частина публічних дебатів про війну в Україні зображує європейські уряди розділеними, слабкими та відсутніми» [76]. Одне з пояснень полягає в тому, що Росія є не лише найбільшим у світі експортером природного газу і нафти, але й основним постачальником цієї сировини до Європи. Однак, навіть якщо нинішній напад Росії на Україну сповільнить економічне зростання ЄС через підвищення цін на енергоносії та зниження ділової впевненості, «ЄС готовий до цього» [77]. Європейські країни (імпортери) залежать від Росії у постачанні близько 25% нафти і 40% природного газу [78].

Президент Європейського центрального банку заявив: «Ми знаємо, що двома основними каналами, через які відбувається вплив на економіку єврозони та економічну свободу, є енергетичний канал, ціновий канал і канал впевненості або невизначеності... Постійна невизначеність, швидше за все, буде тягнути вниз споживання та інвестиції і перешкоджати розвитку зростання та економічної свободи» [77]. Ціни на природний газ у Європі приблизно в шість разів вищі, ніж були на початку 2022 року, оскільки нещодавній напад Росії на Україну призвів до 20%-го зростання цін на природний газ, що, своєю чергою, спричинило зростання інфляції та підвищення комунальних тарифів [78]. За прогнозами Європейської комісії, вплив Covid-19, обмеження ланцюгів постачання та підвищення цін на енергоносії (інфляція) можуть знизити економічне зростання в усіх країнах ЄС, що використовують євро, до 4,0% до кінця 2022 року з 4,3%, прогнозованих у листопаді 2021 року, а напад Росії на Україну робить поточну ситуацію ще більш несприятливою. напад Росії на Україну робить цей поточний прогноз ще більш невизначеним [77]. Через зростання цін та негативний ефект довіри зростання реального ВВП в євроні може впасти з 4,3% до 3,7% у 2022 році [78].

Аспект 2. Вплив російсько-української війни на Велику Британію з точки зору економічної свободи.

Як і багато інших західних країн, Великобританія стикається зі зростаючою інфляцією, ціни зростають найшвидшими темпами за останні 30 років. Експерти висловлюють занепокоєння, що нинішній напад Росії на Україну може посилити інфляційний тиск у найближчі місяці і що Банк Англії може підвищити процентні ставки у відповідь на зростання інфляції [79].

Росія є важливим експортером газу до кількох європейських країн, але не є основним постачальником газу до Великої Британії. Однак високі ціни на нафту на світовому ринку також вплинули на Великобританію, спричинивши значну невизначеність: Мартін Янг, аналітик банківської групи Investec, попереджає, що річне споживання палива домогосподарствами може досягти 3000 фунтів стерлінгів [80]. Існують також серйозні побоювання щодо зростання цін на продукти харчування, оскільки Росія та Україна є важливими виробниками низки сільськогосподарських продуктів, включаючи пшеницю, і зростання інфляції може спричинити додаткове навантаження як на домогосподарства, так і на бізнес у Великобританії [79]. Фермерам, можливо, доведеться платити більше за добрива, один з основних видів російського експорту, навіть незважаючи на те, що Великобританія виробляє 90% своєї пшениці. Як зазначає Нік Аллен, генеральний директор Британської м'ясної асоціації, дві третини аміачної селітри, що використовується фермерами в усьому світі, походить з Росії [81]. Відомий економіст з питань ланцюгів поставок Кріс Роджерс зазначає, що найбільший економічний вплив кризи на Великобританію та Європу в цілому «значною мірою залежатиме від того, як вона вплине на інфляцію та витрати на ланцюги поставок» [там само].

Аспект 3. Вплив російсько-української війни на Сполучені Штати Америки з точки зору економічної свободи.

Економічний вплив російської та української криз на США досягне мільйонів американських домогосподарств через взаємодію глобальної економіки та фінансових ринків, навіть якщо це відбувається за тисячі миль від

найближчого американського міста [82] За словами Джо Брусуеласа, економіста з RSM, це «може призвести до того, що американських домогосподарств може призвести до того, що «середньостатистичне американське домогосподарство візьме на себе основний тягар вторгнення Владіміра Путіна в Україну» [83].

Можливим наслідком російської та української криз для економічної свободи зі стратегічної точки зору є зростання інфляції через підвищення світових цін на нафту та продукти харчування, що може спричинити невизначеність у США. Вони зазначають, що, на відміну від Європи, яка імпортує велику кількість продовольства з Росії, США імпортує дуже мало продовольства з Росії, проте «дефіцит сировини через конфлікт принаймні тимчасово підвищить ціни на сировину і готову продукцію в той час, коли багато країн, включаючи США, переживають сплеск інфляції». Це може мати каскадний ефект, який призведе до зростання цін на сировину і готову продукцію» [83].

Це означає, що навіть якщо США імпортують менше нафти з Росії, ніж з Європи, енергетичний ринок є глобальним, тому будь-яка волатильність цін на нафту в одній частині світу в кінцевому підсумку вплине на ціни на нафту в усіх країнах, включаючи США. Також припускають, що такі глобальні проблеми можуть спонукати американців обмежити своє споживання та іншу економічну активність, що може стати перешкодою для планів Федерального резерву підвищити відсоткові ставки до березня 2022 року.

Відтак, економічну свободу можна розглядати з точки зору «свободи» від нафти. Ціна на нафту, яка неухильно зростала протягом останнього року, зараз досягла восьмирічного максимуму через напруженість у відносинах між Росією та Україною. За прогнозами експертів, це зростання цін на нафту може продовжитися, якщо напруженість вийде з-під контролю або якщо американські політики погодять накладання «ще один раунд» санкцій на Росію. Деякі аналітики прогнозують, що війна може стрімко підняти ціну на нафту до 100-120 доларів за барель, що спричинить шоківі хвилі по всій території США і глобальний економічний спад [83]. Аналітики з Уолл-стріт також очікують, що

фондові індекси США залишатимуться непередбачуваними, поки триває конфлікт, а економісти занепокоєні тим, що конфлікт зменшить кошти, доступні американським споживачам для дискреційних витрат через вищі ціни на сировинні товари [84].

Згідно з аналізом RSM, якщо ціни на нафту досягнуть 110 доларів, річна інфляція може перевищити 10%. Це буде вперше з 1981 року, коли інфляція зросте до 10%, і слід пам'ятати, що інфляція є «найбільшим викликом, який стоїть перед економікою США» [82]. Ймовірний дефіцит світових поставок ключових металів, таких як нікель, алюміній та паладій, також викликає занепокоєння щодо інфляції в США [85].

Аспект 4. Вплив російсько-української війни на Канаду з точки зору економічної свободи.

Варто зазначити, що Канада була першою західною країною, яка визнала незалежність України 2 грудня 1992 року, і з того часу між двома країнами розвиваються тісні двосторонні відносини. На основі цих відносин Канада надала Україні понад 890 мільйонів доларів США у різних формах допомоги з січня 2014 року [85]. Експерти висловлюють занепокоєння щодо потенційних економічних наслідків (інфляція, вартість продуктів харчування, міграція) для Канади у разі нападу Росії на Україну у 2022 році. Варто зазначити, що за прем'єр-міністра Джастіна Трюдо канадський уряд «надавав пріоритет імміграційним заявкам» від українців, і Канада має найбільшу кількість українських іммігрантів за межами Росії - приблизно 1,3 мільйона українців. Невизначеність, спричинена кризою, зменшила економічну свободу, і в дні, що минули після атак, фондові ринки зазнали різких коливань, а фінансові показники впали. Наприклад, «канадський долар торгувався на рівні 77,93 американських центів у четвер з 78,63 американських центів у середу через кризу» [87]. За даними Канадської асоціації виробників нафти, експерти прогнозують, що канадцям слід очікувати значного підвищення цін на газ, оскільки Канада щорічно імпортує нафти з Росії приблизно на 550 млн. доларів США. Президент Канадсько-української торгової палати висловив занепокоєння

невизначеністю, яку криза створює для торговельних відносин з Канадою. Це пов'язано з тим, що інвестори побоюються політичних ризиків, пов'язаних з інвестуванням в Україну як фактор розвитку економічної свободи [88].

Аналіз різних поглядів на вплив війни на економічну свободу свідчить про те, що криза призведе до зростання інфляції, зниження споживчого попиту через підвищення цін (на нафту, газ, пшеницю та мінерали), порушення ланцюгів поставок, невизначеності, пригнічення економічного зростання, скорочення інвестицій та глобального падіння, особливо в обох країнах, які є ключовими експортерами до ЄС. Припускають, що це може призвести до волатильності фондових ринків у Європі, де обидві країни є важливими експортерами до ЄС. Тому важливо, щоб політики в цих країнах, які сильно залежать від Росії у критичному імпорті, почали переговори про альтернативні засоби виживання, якщо Росія відповість обмеженнями на експорт, і, де це можливо, сприяли внутрішньому виробництву цих критично важливих товарів.

### **Висновки до 3 розділу**

Протягом останніх десятиліть лише незначна кількість країн змогла перейти з категорії бідних до багатих, і ще менше країн, які були заможними, стали бідними. Визначальним чинником таких змін був рівень економічної свободи. Успішні країни першої групи значно підвищили рівень економічної свободи, тоді як держави другої групи, навпаки, суттєво його знизили. Однак сучасні геополітичні конфлікти, особливо збройне вторгнення Росії в Україну, значно ускладнюють цей процес, порушуючи економічні зв'язки, викликаючи нестабільність фінансових ринків і зменшуючи можливості для залучення інвестицій, що особливо відчутно вразливими економіками.

Для розвинених країн міжнародна торгівля є найактуальнішим питанням у контексті економічної свободи. У процесі глобалізації експерти The Heritage Foundation вбачають значний потенціал для економічного зростання саме в цьому напрямі. Проте в умовах загострення геополітичної ситуації, санкційних

обмежень та торгівельних воєн міжнародна торгівля все більше залежить від політичних рішень, а не виключно від ринкових механізмів. Війна Росії проти України спричинила серйозні перебої у світових ланцюгах постачання продовольства, енергоресурсів та металів, що змушує уряди адаптувати свої економічні стратегії до нових реалій.

Україна ж залишається на останньому місці в Європі за рівнем економічної свободи, і ця позиція практично не змінюється протягом останніх 25 років. Така ситуація наголошує на невідкладності реформ. Повномасштабне вторгнення Росії ще більше посилює виклики, що стоять перед Україною, адже війна призвела до руйнування економічної інфраструктури, відтоку капіталу, зниження інвестиційної привабливості та підвищення ризиків для підприємницької діяльності. Для досягнення відчутних результатів уряд України повинен керуватися базовими принципами:

Верховенство права – гарантування справедливості, що є критично важливим в умовах воєнного часу та відбудови.

Вільна та чесна конкуренція – створення сприятливого бізнес-середовища навіть під час економічних потрясінь.

Повна нетерпимість до корупції – посилення заходів щодо запобігання незаконним економічним схемам у військовий та післявоєнний період.

Захист прав власності – особливо в умовах військових ризиків, коли питання збереження активів і гарантій їх використання є першочерговими.

Ефективний державний апарат – здатність швидко реагувати на нові виклики, пов'язані з економічною війною, санкціями та міжнародною допомогою.

Вплив війни на економічну свободу проявляється у різних аспектах: зростанні інфляції, зниженні споживчого попиту через підвищення цін на енергоносії, продовольство та мінеральні ресурси, порушенні ланцюгів постачання, а також у зменшенні інвестицій, економічному сповільненні та коливаннях на фінансових ринках. Крім того, прямі воєнні дії, мобілізація людських ресурсів та фізичне руйнування інфраструктури ще більше

поглиблюють ці виклики. Водночас західні санкції проти Росії та обмеження її доступу до світових фінансових ринків змінюють структуру глобальної економіки, змушуючи багато країн адаптувати свої економічні моделі.

У зв'язку з цим політики, зокрема в країнах, залежних від російського імпорту, мають розробити стратегії для диверсифікації джерел постачання. Важливо також стимулювати внутрішнє виробництво стратегічно важливих товарів, наскільки це можливо, щоб мінімізувати ризики. Україна, яка до війни значною мірою залежала від експорту металургійної продукції, продовольства та ІТ-послуг, зараз потребує трансформації економічної моделі, що передбачає посилення внутрішнього виробництва, створення нових логістичних маршрутів та залучення західних інвестицій.

Впровадження реформ і підвищення рівня економічної свободи є необхідними для стабілізації та зростання економіки України навіть в умовах глобальних криз. Війна стала каталізатором структурних змін у світовій економіці, і для України важливо використати цей момент для посилення економічної інтеграції з ЄС, зміцнення цифрової економіки та модернізації стратегічних секторів. Залучення міжнародних партнерів, ефективне управління фінансовими потоками та впровадження довгострокових реформ можуть стати ключовими інструментами відновлення економічної свободи навіть у складних умовах глобальної нестабільності.

## ВИСНОВКИ

На етапі класичної ринкової економіки стало зрозуміло, що економічна свобода є важливим ліберальним організаційним принципом і категорією ринкової економіки. Йдеться про відносини суб'єктів ринку як приватних власників, які приймають самостійні управлінські рішення в усіх сферах діяльності. Однак власники ринкової економіки, незважаючи на те, що вони є приватними, стикаються з діалектичним протиріччям у своїй економічній свободі. Це діапазон від необмеженої влади до економічної залежності від необхідних обмежень свободи (як внутрішніх, так і зовнішніх).

Обираючи власний шлях розвитку, країни мають вирішити, що є пріоритетом: індивідуальна свобода, яка тягне за собою високі ризики, чи економічна безпека, яка тягне за собою високі обмеження. В умовах економічної глобалізації та європейської інтеграції конкурентоспроможність на світовому ринку стає ключовим фактором, що знаходить своє відображення у зміні структури світової економіки внаслідок динамічних інтеграційних процесів.

Україні варто розробити шляхи підвищення міжнародної конкурентоспроможності, враховуючи як державні, так і приватні інтереси. Перехід до інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки є ключовими завданнями національної економічної політики, спрямованої на створення умов для вступу України до ЄС. Дослідження конкурентоспроможності національної економіки ґрунтуються на міжнародному досвіді, який показує, що підвищення економічної свободи є важливим фактором процвітання країни.

В умовах загострення глобальних геополітичних конфліктів, особливо після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, питання економічної свободи набуває особливого значення як для національних економік, так і для міжнародної системи економічних відносин. Аналіз динаміки економічної свободи в різних країнах показує, що її зростання є ключовим фактором для економічного процвітання та стійкості держав, тоді як зниження рівня

економічної свободи супроводжується уповільненням розвитку, втратою інвестиційної привабливості та економічною нестабільністю.

Глобальні виклики, спричинені війною, зокрема руйнування інфраструктури, порушення торговельних ланцюгів, енергетична та продовольча кризи, призвели до кардинального перегляду стратегій економічного розвитку та необхідності адаптації до нових реалій. Розвинені країни, які традиційно орієнтуються на міжнародну торгівлю як джерело зростання, змушені переосмислювати свої торговельні політики, посилюючи заходи з диверсифікації поставок, зміцнення внутрішніх ринків і створення нових логістичних маршрутів, що зменшують залежність від агресивних або нестабільних партнерів.

Для України, яка опинилася в епіцентрі геополітичної боротьби, економічна свобода є не лише економічним показником, а й елементом національної безпеки, що вимагає системних реформ для забезпечення стабільного функціонування ринкових механізмів. Війна в Україні продемонструвала необхідність прискореної економічної трансформації, яка має базуватися на дотриманні принципів верховенства права, вільної конкуренції, боротьби з корупцією, захисту прав власності та ефективного державного управління.

Водночас, військові дії спричинили масштабне руйнування підприємств, відтік капіталу та значні втрати для бізнесу, що вимагає переосмислення підходів до економічного відновлення та адаптації до умов воєнного часу. Втрата традиційних експортних ринків і логістичних маршрутів змушує Україну активніше інтегруватися у європейську економічну систему, розвивати внутрішнє виробництво та створювати сприятливі умови для міжнародних інвесторів. Крім того, посилення економічних санкцій проти Росії з боку західних країн стало важливим інструментом економічного тиску, але водночас змінило глобальні ринкові баланси, створюючи нові виклики та можливості для світової економіки.

У цьому контексті підвищення рівня економічної свободи має стати стратегічним пріоритетом для України та інших країн, які прагнуть до сталого розвитку, оскільки воно забезпечує необхідну гнучкість економічної системи, її адаптивність до нових викликів і здатність до швидкого відновлення. Загалом, у сучасних умовах економічна свобода є не лише індикатором економічного розвитку, а й фактором, що визначає стійкість держав у кризових ситуаціях, а тому її забезпечення має бути одним із ключових пріоритетів економічної політики в глобальному масштабі.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sachs J.D Press Releses – WEF / J.D.Sachs // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>
2. Гончарова Н.М. Концептуальные параметры конкурентоспособности национальной экономики / Н.М. Гончарова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 8. – С. 43 – 53.
3. Україна у світових рейтингах конкурентоспроможності // Монітор конкурентоспроможності. – 2010. – № 1. – С. 4 – 10.
4. Україна піднялася на 8 позицій у рейтингу глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / УНІАН: Останні новини України та світу – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/958544-ukrajinapidnyalasya-na-8-pozitsiy-u-reytingu-globalnoji-konkurentospromojnosti.html>
5. Country Rankings [Електроннийресурс] / Economic freedom – Режимдоступу: <http://www.heritage.org/index/ranking>
6. Гончарова Н.М. Інноваційність конкурентних факторів економічного розвитку / Н.М. Гончарова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3. – С. 43 – 51.
7. Демиденко Л.М. Фінансова криза ЄС: причини та шляхи подолання / Л.М. Демиденко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 161.– С. 23-27. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/160-7/5>
8. Миленський В.М Діяльність державних інститутів щодо забезпечення пріоритетів інноваційного розвитку національних економік в умовах міжнародної конкуренції / В.М. Миленський // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. – № 6. – С. 67 – 72.
9. Звіт про конкурентоспроможність України 2010. – К.: Фонд ефективного управління, 2010. – 230 с.

10. Концепція Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007 – 2015 роки. – К.: НАН України, 2007. – 220 с.
11. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / Економічний дискусійний клуб – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti>
12. МВФ назвав країни з найвищим ВВП на душу населення [Електронний ресурс] / Новини Укрінформ – Режим доступу: [http://www.ukrinform.ua/ukr/news/mvf\\_nazvav\\_kraini\\_z\\_nayvishchim\\_vvp\\_na\\_dushu\\_naselennya\\_1937404](http://www.ukrinform.ua/ukr/news/mvf_nazvav_kraini_z_nayvishchim_vvp_na_dushu_naselennya_1937404)
13. The World Bank [Дані офіційного сайту]: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/> – 01.10.2009.
14. TheHeritageFoundation: рейтинг економічної свободи країн світу [Дані офіційного сайту]: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>
15. Илларионов А. Экономическая свобода и благосостояние народов / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 2000. – № 4. – С. 83–101.
16. Литвиненко Н. І. Економічна свобода та соціально-економічний розвиток [Електронний ресурс] / Н. І. Литвиненко // Економічний вісник Національного гірничого університету . – 2013. – №2. – С. 15-21.
17. Маркович І. Економічна свобода та економічний розвиток: теоретико-емпіричне дослідження зв'язку [Електронний ресурс] / І. Маркович // Журнал європейської економіки. - 2014. - Т. 13, № 2. - С. 125-140.
18. Сульженко Ю. Конституційний механізм реалізації економічних прав та свобод людини і громадянина в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Сульженко // Віче . – 2011. – № 14. – С. 16-19.

- 19.Хижняк Л. М. Метаморфози економічної свободи в умовах організованого ринку / Л. М. Хижняк // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна. – 2009. – Вип.23 . – С.142-146 .
- 20.Экономический порядок и экономическая свобода [Електронний ресурс] Портал «Размут» / Режим доступу: <http://www.razmut.com.ua/index.php/kvalifikacii/15-jekonomika/300-jekonomicheskij-porjadok-i-jekonomicheskajasvoboda>
- 21.2015 Index of economic freedom [Електроннийресурс] / Режимдоступу: <http://www.heritage.org/index/visualize>
- 22.Berggren N. The Benefits of Economic Freedom [Електроннийресурс] / N. Berggren. – Режимдоступу: [http://www.freetheworld.com/papers/berggren\\_review.pdf](http://www.freetheworld.com/papers/berggren_review.pdf).
- 23.Берггрен Н. Преимущества эконо-мической свободы [Електронний ресурс] / Н. Берггрен. — Режим доступу : [http://www.freetheworld.com/papers/berggren\\_review.pdf](http://www.freetheworld.com/papers/berggren_review.pdf).
- 24.Булеев И. Институт гражданского общества / И. Булеев // Научные труды ДонНТУ. — Сер. Экономическая-2005. — Вып. 89–1. — С. 121–126.
- 25.Геец В. Либерально-демократические основы: курс на модернизацию Украины / В. Геец // Экономика Украины. — 2010. — № 3. — С. 4–20.
- 26.Колеснікова-Стейнруд О. В., Дудка Л. Д. Рівень індексу економічної свободи в Україні і аналіз його складових / О. В. Колеснікова-Стрейнруд, Л. Д. Дудка // Вісник східно-українського національного університету імені Володимира Даля. — № 15 (169). — 2011. — 302 с., С. 225–239, С. 233.
- 27.Рейтинг країн за індексом економічної свободи Heritage Foundation [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.heritage.org/index/explore.aspx?view=by-region-country-year>.
- 28.Рейтинг країн за індексом сприйняття корупції Transparency International [Електро-

- нный ресурс]. — Режим доступа : <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>.
- 29.Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: пер. с англ. / А. Смит. — М. : Эксмо, 2007. — 1776 с.
- 30.Фридман М. Капитализм и свобода : пер. с англ. / М. Фридман. — М. : Новое издательство, 2006. — 240 с.
- 31.Хайек Ф. Дорога к рабству : пер. с англ. / Предисл. Н. Я. Петракова / Ф. Хайек. — М. : Экономика, 1992. — 176 с.
- 32.Чухно А. Постиндустриальная экономика: теория, практика и их значение для Украины / А. Чухно // Экономика Украины. — 2001. — № 11. — С. 49–55.
- 33.Эрхард Л. Благосостояние для всех: пер. с нем. / Л. Эрхард. — М. : Начала-пресс, 1991. — 336 с.
- 34.Scully G. The Institutional Framework and Economic Development / G. Scully // Journal of Political Economy. — 1988. — Vol. 96. — P. 652–662.
- 35.Scully G. Constitutional Environments and Economic Growth. Princeton / G. Scully// Princeton University Press, N.J. — 1992. — P. 138–156.
- 36.Barro R. Economic Growth in a Cross Section of Countries / R. Barro // Quarterly Journal of Economics. — 1991. — Vol. 106.—P. 407–443.
- 37.Barro R. Economic Growth / R. Barro, X. Sala-I-Martin. — N.Y. : McGraw-Hill, 1995. P. 47–59.
- 38.Doucouliagos C. Economic Freedom and Economic Growth: Does Specification Make a Difference? / C. Doucouliagos, A. Mehmet Ulubasoglu // European Journal of Political Economy. — 2006. — P. 60–81.
- 39.Berggren N. The Benefits of Economic Freedom [Electronic resource] / N. Berggren. — Режим доступа: [http://www. freetheworld.com/papers/berggren\\_review.pdf](http://www.freetheworld.com/papers/berggren_review.pdf).
- 40.Grubel H. Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings / H. Grubel // Cato Journal. — 1998. — Vol. 18, №2. — P. 287–304.

41. Hanke H. Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey / S. Hanke, S. Walters // *Cato Journal* 17. – 1997. – №2. – P. 117–146.
42. Leschke M. Constitutional Choice and Prosperity: A Factor Analysis / M. Leschke // *Constitutional Political Economy* 11. – 2000. – №3. – P. 265–279.
43. Gwartney J. D. Economic Freedom, Institutional Quality, and Cross-Country Differences in Income and Growth / J. D. Gwartney, R. G. Holcombe, R. A. Lawson // *Cato Journal* 24. – 2004. – P. 205–233.
44. Dawson J. Institutions, Investment, and Growth: New Cross-Country and Panel Data Evidence / J. Dawson // *Economic Inquiry* 36. – 1998. – P. 603–619.
45. Bhagwati J. Economic Freedom: Prosperity and Social Progress / J. Bhagwati // Paper presented to the Conference on Economic Freedom and Development, Tokyo, June 17–18, 1998. – P. 123–157.
46. Gwartney J. Economic Freedom and the Environment for Economic Growth / James G. Gwartney, Robert A. Lawson, R. G. Holcombe // *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 155. – 1998. – №4. – P. 1–21.
47. Wu W. The Two Freedoms, Economic Growth and Development: An Empirical Study / W. Wu, D. Otto // *Public Choice* 100. – 1999. – №1–2. – P. 39–64.
48. Heckelman J. Economic Freedom and Economic Growth: A Short-Run Causal Investigation / J. Heckelman // *Journal of Applied Economics* 3. – 2000. – №1. – P. 71–91.
49. Геец В. Либерально-демократические основы: курс на модернизацию Украины / В. Геец // *Экономика Украины*. – 2010. – №3. – С. 4–20.
50. Чухно А. Постиндустриальная экономика: теория, практика и их значение для Украины / А. Чухно // *Экономика Украины*. – 2001. – №11. – С. 49–55.
51. Булеев И. Институты гражданского общества / И. Булеев // *Научные труды ДонНТУ. Сер. Экономическая*. – 2005. – Вып. 89-1. – С. 121–126.
52. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – Мн. : Харвест, 2003. – 384 с.

53. De Haan, J. How to Handle Economic Freedom: Reply to Lawson / J. De Haan, J.-E. Sturm // *Econ. Journal Watch* 3. – 2007. – №3. – P. 407–410.
54. Adkins L. Institutions, Freedom, and Technical Efficiency / L. Adkins, M. Ronald, S. Andreas // *Southern Economic Journal* 69. – 2002. – July. – P. 92–108.
55. de Haan J. On the relationship between economic freedom and economic growth / J. de Haan // *European Journal of Political Economy*, Elsevier. – 2002. – Vol. 16 (2). – P. 215–241.
56. Farr W. K. Economic Freedom, Political Freedom, and Economic Well-Being: A Causality Analysis / W. K. Farr, R. A. Lord, J. L. Wolfenbarger // *Cato Journal* 18 (2). – 1998. – P. 247–262.
57. Dawson, W. Causality in the freedom–growth relationship / W. Dawson // *European Journal of Political Economy*. – 2003. – Vol. 19, Issue 3, September. – P. 479–495.
58. Участь у розробці засад реформування економіки України — «Шлях до процвітання» [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://ces.org.ua/economic-reforms-principles/>
59. Компанієць В. Рейтинг економічних свобод: Україна посіла останнє місце в Європі [Електронний ресурс] / Володимир Компанієць. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.obozrevatel.com/ukr/economics/gambiya-ta-egipet-poperedu-stalo-vidome-mistse-ukrainskoi-ekonomiki-u-sviti.htm>
60. Havrylyshyn O. 25 Years of Reforms in Ex-Communist Countries: Fast and Extensive Reforms Led to Higher Growth and More Political Freedom / O. Havrylyshyn, X. Meng, M. Tupy. – Washington D.C.: CATO institute, 2016. – 32 с. – (Policy Analysis; 795).
61. Dollar D. Growth is good for the poor / D. Dollar, A. Kraay. – Washington, DC: The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth, 2001. – 56 с.

62. Ease of Doing Business rankings [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа до ресурсу:  
<https://www.doingbusiness.org/en/rankings?region=europe-and-central-asia>.
63. Edwards L. The Power of Ideas: The Heritage Foundation at 25 Years / Lee Edwards - Ottawa, IL: Jameson Books, 1997. - p. 152.
64. Bourne R. Government and the Cost of Living: Income-Based vs. Cost-Based Approaches to Alleviating Poverty / Ryan Bourne. – Washington D.C.: CATO institute, 2018. – 28 с. – (Policy analysis; 847).
65. Aleksynska M. Comparing indicators of labour market regulations across databases: A post scriptum to the employing workers debate / M. Aleksynska, S. Cazes. – GENEVA: INTERNATIONAL LABOUR OFFICE. – 40 с.
66. Tanner M. The Inclusive Economy: How to Bring Wealth to America's Poor / Michael D. Tanner. – Washington D.C.: CATO institute, 2018. – 250 с.
67. Anti-Piketty: Capital for the 21st-Century / E. Martin, N. Lecaussin, J. Delsol, J. Miron., 2017. – 340 с.
68. Андерсон Р. Просто не стой на пути. Как государство может помочь бизнесу в бедных странах / Роберт Андерсон. – Москва: Мысль, 2012. – 384 с. – (Экономика).
69. The Heritage Foundation. [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа до ресурсу  
<https://web.archive.org/web/20200902215314/https://www.heritage.org/index/country/ukraine>
70. Sol'čanyk R. (2001). Ukraine and Russia: The post-soviet transition. Rowman & Littlefield.
71. Dragneva-Lewers, R., & Wolczuk, K. (2016). Ukraine between the Eu and Russia: The integration challenge. Palgrave Macmillan UK.
72. Korovkin, V., & Makarin, A. (2019, June 18). Conflict and Inter-Group Trade: Evidence from the 2014 RussiaUkraine crisis. SSRN. Retrieved February 25, 2022, from [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3397276](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3397276)

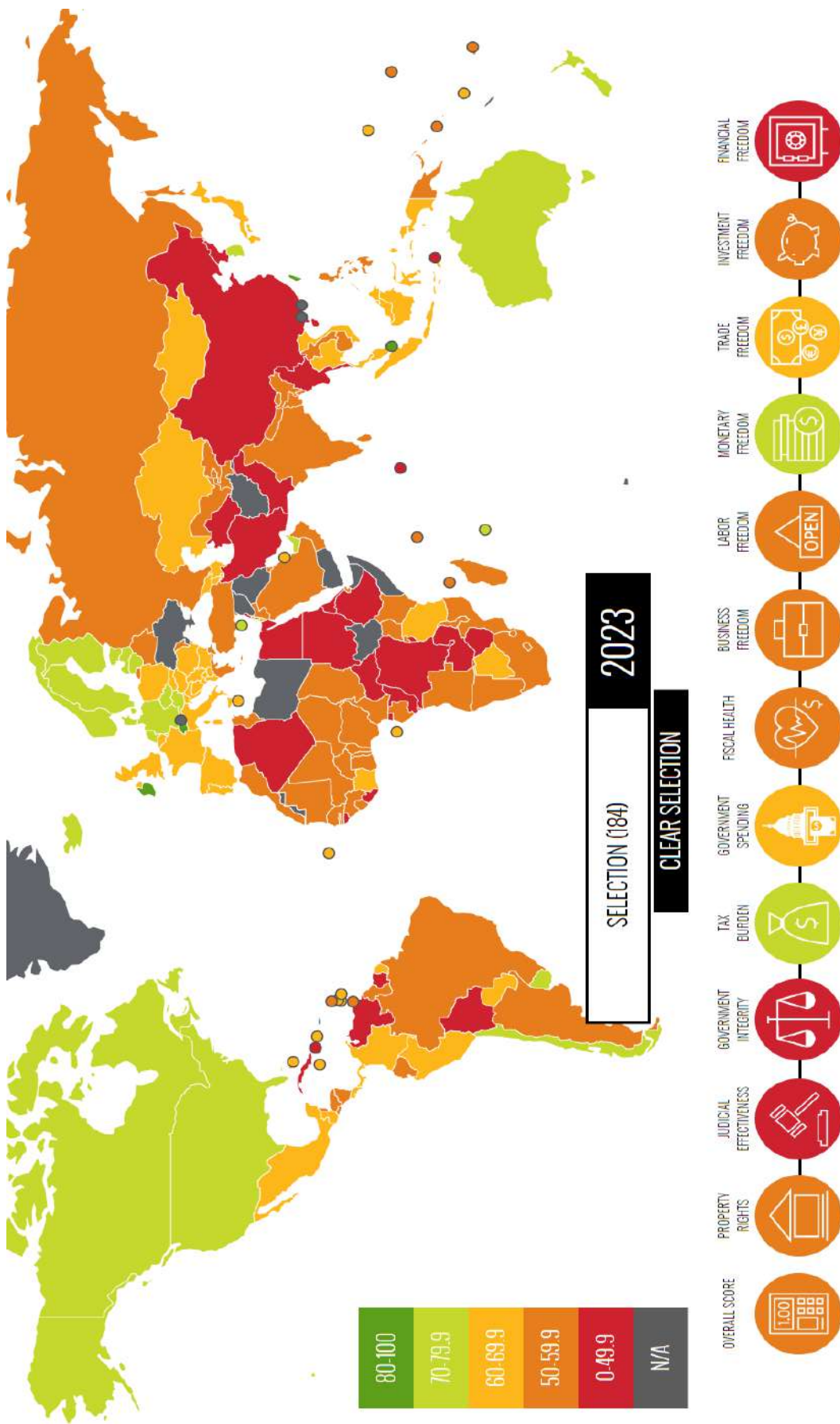
73. Aloisi, S., & Daniel, F. J. (Eds.). (2022, March 1). Timeline: The events leading up to Russia's invasion of Ukraine. Reuters. Retrieved March 4, 2022, from <https://www.reuters.com/world/europe/events-leading-up-russiasinvasion-ukraine-2022-02-28/>
74. Cohen, P., & Ewing, J. (2022, February 21). What's at stake for the Global Economy as Conflict Looms in Ukraine. The New York Times. Retrieved February 28, 2022, from <https://www.nytimes.com/2022/02/21/business/economy/Russia-Ukraine-economy.html>
75. Lanktree, G. (2022, February 26). Businesses in Britain, EU brace for impact of Ukraine conflict. POLITICO. Retrieved February 28, 2022, from <https://www.politico.eu/article/businesses-in-britain-and-europe-brace-forimpact-of-ukraine-conflict/>
76. Krastev, I., & Leonard, M. (2022, February 9). The crisis of European security: What Europeans think about the war in Ukraine. ECFR. Retrieved March 4, 2022, from <https://ecfr.eu/publication/the-crisis-of-european-securitywhat-europeans-think-about-the-war-in-ukraine/>
77. Thomas, L., & Strupczewski, J. (2022, February 25). Ukraine crisis will hit economy but EU is ready, officials say. Reuters. Retrieved March 4, 2022, from <https://www.reuters.com/markets/europe/eu-ready-take-economicpain-imposing-sanctions-russia-2022-02-25/>
78. Wiseman, P. (2022, March 2). Economic dangers from Russia's invasion ripple across Globe. AP NEWS. Retrieved March 4, 2022, from <https://apnews.com/article/russia-ukraine-vladimir-putin-coronavirus-pandemicbusiness-health-9478a9825c9abfde5f6505bd34b2998c>
79. United Kingdom Parliament. (2022, February 28). Economic update: Ukraine crisis adds to inflationary pressures. UK Parliament. Retrieved February 28, 2022, from <https://commonslibrary.parliament.uk/economic-updateukraine-crisis-adds-to-inflationary-pressure/>

80. Jones, L. (2022, February 25). Ukraine conflict: Five ways life could get more expensive. BBC News. Retrieved February 28, 2022, from <https://www.bbc.com/news/business-60509453>
81. Lanktree, G. (2022, February 26). Businesses in Britain, EU brace for impact of Ukraine conflict. POLITICO. Retrieved February 28, 2022, from <https://www.politico.eu/article/businesses-in-britain-and-europe-brace-for-impact-of-ukraine-conflict/>
82. Egan, M. (2022, February 24). Why the Russian invasion will have huge economic consequences for American families. CNN. Retrieved February 27, 2022, from <https://www.cnn.com/2022/02/16/economy/russia-ukraine-economy-inflation/index.html>
83. Smialek, J., & Swanson, A. (2022, February 23). What does Russia's invasion of Ukraine mean for the U.S. economy? The New York Times. Retrieved February 27, 2022, from <https://www.nytimes.com/2022/02/23/business/economy/russia-ukraine-global-us-economy.html>
84. Ivanova, I. (2022, February 25). How the Ukraine crisis is already hitting Americans' wallets. CBS News. Retrieved February 27, 2022, from <https://www.cbsnews.com/news/Russia-Ukraine-invasion-economic-impact-unitedstates/>
85. Cohen, P., & Ewing, J. (2022, February 21). What's at stake for the Global Economy as Conflict Looms in Ukraine. The New York Times. Retrieved February 28, 2022, from <https://www.nytimes.com/2022/02/21/business/economy/Russia-Ukraine-economy.html>
86. Government of Canada. (2022, February 25). Canada's engagement in Ukraine. Government of Canada. Retrieved February 28, 2022, from <https://www.international.gc.ca/world-monde/countrypays/ukraine/relations.aspx?lang=eng>

87. Neustaeter, B. (2022, February 25). What ramifications will Russia's attack on Ukraine have in Canada? CTVNews. Retrieved February 28, 2022, from <https://www.ctvnews.ca/canada/what-ramifications-will-russia-s-attack-onukraine-have-in-canada-1.5796186>
88. Bharti, B. (2022, February 22). 'very hard to predict what's going to happen:' Russia's advance on Ukraine puts Canadian dreams on hold. Financialpost. Retrieved February 28, 2022, from <https://financialpost.com/news/economy/very-hard-to-predict-whats-going-to-happen-russias-advance-onukraine-puts-canadian-dreams-on-hold-threatens-investment>
89. U.S. Department of State. (2022, January 20). The stakes of Russian aggression for Ukraine and beyond - united states department of state. U.S. Department of State. Retrieved March 7, 2022, from <https://www.state.gov/thestakes-of-russian-aggression-for-ukraine-and-beyond/>

## ДОДАТОК А

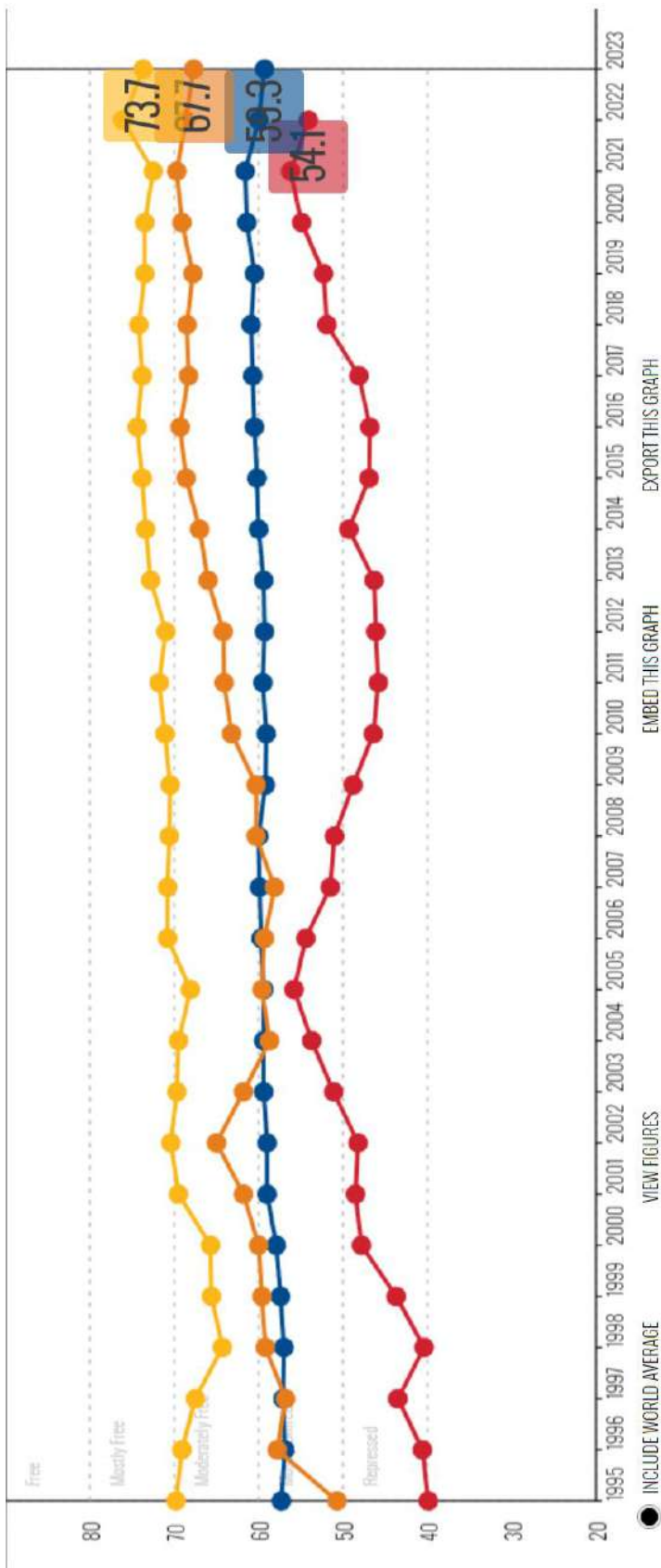
### Світова диференціація за індексом економічної свободи



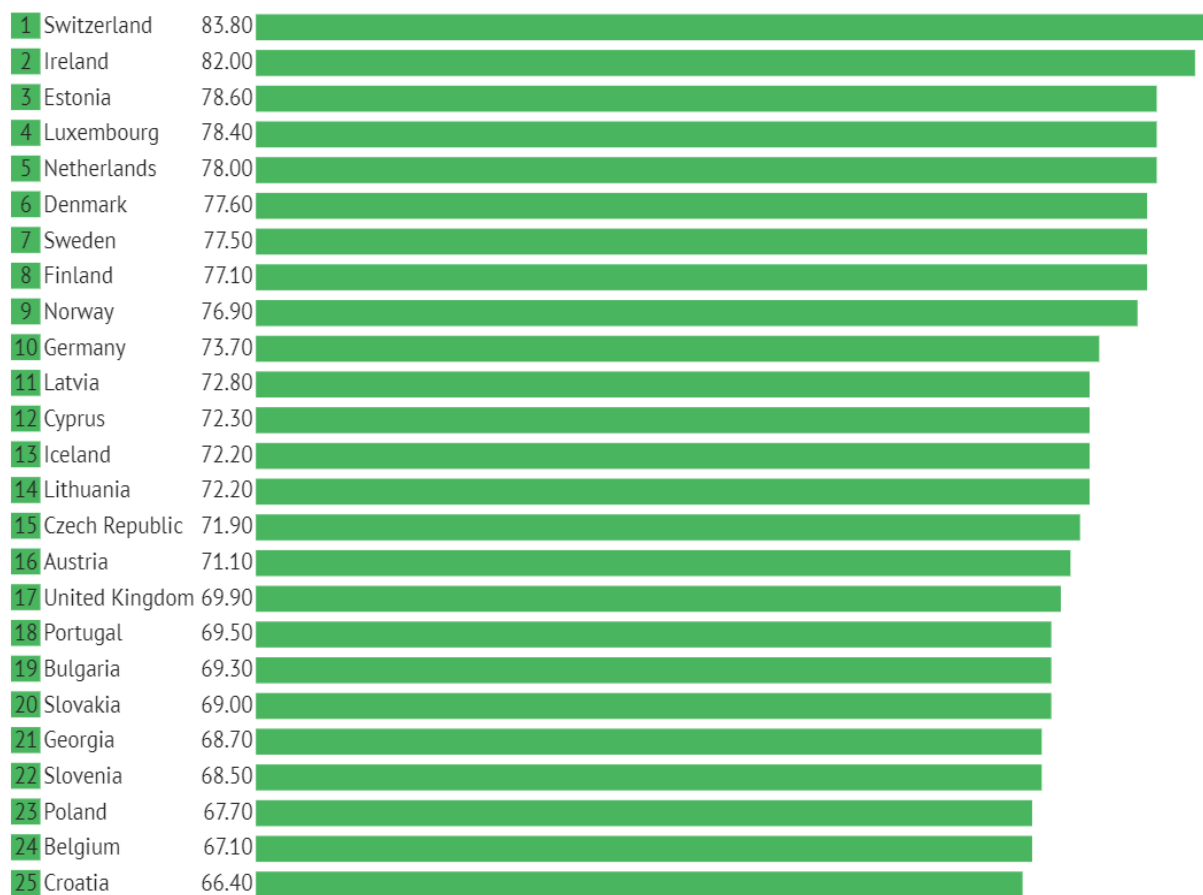
## ДОДАТОК Б

Динаміка індексу економічної свободи в деяких країнах Європи

# OVERALL SCORE



Продовження додатку Б

**Overall Score**

Exported at 12/19/2023 16:04:02

**Індекс економічної свободи у 2022 році**